لــوړو زده کــړو وزارت
ننګرهـــار پـــوهــــنتون
عامه اداره او پالیسی پوهنځي
انـــکشاف مدیریت څـــــــانګه

بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندې کولو یې آغیزې

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکې: زین نورین « نیازي »
لارښود استاد: پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

کال: ۱۴۰۲لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د لوی او سپیڅلي خداي تعالی په نامه!

لکه څرنګه چې د لیسانس دوره د یوې لیکنې په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندې کولو یې آغېزې) تر عنوان لاندې بشپړه کړې، نو په لومړي قدم کې له خپل قدرمن لاربنود استاد پوهندوی دوکتور فاروق جهان « مخلص » څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي ځواک سربېره یې سپیڅلې مینه راسره شریکه کړه ګران استاد ته په راتلونکي کې د الله "ج" له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیسۍ پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړي کیدوونکې هلې ځلې کړي دي.

په دریم قدم کې له ګرانو او نازولو ملګرو څخه هم نړۍ مننه کوم چې تل یې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړي دي.

په درنښت

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د لیسانس دورې پای لیک مې خپل پلارجان او خوږې مورجانۍ ته ډالۍ کوم، چې د زده کړې او ترببې لومړني استادان مې دي، او تل یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګیزه یې راکړې او د خپلو تناکو اوخولو تویولو له امله یې د درس سربیره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدې ورونو او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکي او معنوي ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم، وروسته خپلې میرمنې ته چې زما د پرمختګ په پار یې په ځان ډیرې ستونزې وګاللې او بیا د علم او پوهې ټولو مینوالو ته ډالۍ کوم.

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

د ننګرهار پوهنتون د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځي محصل محترم زین نورین « نیازي » چي مونوګراف موضوع یې (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو یې آغیزې) ده، د خپل توان،امکاناتو او استعداد مطابق په نوموړی موضوع کې مونوګراف په درسی حال کې تکمیل کړه. چي په نوموړی موضوع کې پدې وخت کې د موضوع اړونده کتابونه او ماخذونه ډیر محدود دي. د معزز محصل زین نورین « نیازِي » کورنۍ ته د مونوګراف د لیکلو او فراغت مبارکی وایم. او په آینده کې ورته د الله متعال څخه افغان ملت او دولت ته د مزید خدمت کولو توفیق غواړم.

په درنښت

پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

د عامه ادارې او پالیسۍ پوهنځی استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چي موږ يې په ټوليزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتياوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولې يوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چي حکومت خدمات ترسره کوي.
حکومتولې موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشويقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چي حکومت د مدنې ټولنو برخه اخيستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزيابی او کنټرول څخه ، چي د حکومت په واسطه ترسره کيږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ يو پيچلی مفهوم دی، په کوم کې چي د دولت ساختمانی جوړښت يا تشکيل، د پريکړې نيولو پروسه، د عملي کولو ظرفيت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورينو ترمنځ اړيکې تر بحث لاندې نيول کيږي.
خدمات هغه پيژندل شوي کړني دي، چي د مشتريانو دضروورياتو د پوره کولو لپاره وړاندي کيږي، يا خدمات هغه کړني، ګټې يا رضايت دی چي د توليد د عرضې لپاره ترسره کيږي، يا هغه کړني دي چي د توليد د ليلام سره ارتباط ولري.
بريښنا يي حکومتولي د خدماتو پر ارايي باندي په مستقيم ډول سره اړيکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چي د ښې حکومتولی معيارونو ته د بريښنايي حکومتولی په مټ سره ورسيږي. ځکه بريښنايي حکومتولي هغه څه دي چي دولتونو ته د خدماتو د وړاندې کولو اسانه لارې ورپه ګوته کوي. بريښنايي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډيره ګټوره او آغيزمنه ثابته شوې ده.
د بريښنايي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارايه کې شفافيت رامنځته کيږي، د وخت سپما رامنځته کيږي، ښاريانو خدمات پر مناسب وخت باندې سرته رسيږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفې اسانتياوې برابروي. د بريښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرايه په ښه ډول سره مخته ځي او د ښاريانو او مشتريانو رضايت ترلاسه کيږي.
خلک د بريښنايي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړې لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنيت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظيفي ترسره کولو او پيداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رايي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بريښنايي حکومتولي د وسايلو څخه استفاده کوي.
خلک اوس دي ته اړ نه دي چي د يو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سيسټم مخته يوسي. ځکه چي د کارغذ پرانی يا بيروکراسی مخکينی سيسټم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات يې پيداکول او دزيات فساد لامل کيدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډيري چټکی سره د بريښنايي حکومتولی په لوري ګام اينبی دي او د زيات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بريښنايي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانيو سيستمونو په پرتله ډير ازښتمن او کاميابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د بريښنايي حکومتولی به برخه کي د لازياتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاريانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرايي په برخه کي اسانتياوي رامنځته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

لومړي فصل
د څېړنې کليات

سريزه 1
د څيړني ستونزه........ 2
د څيړني موخه........ 2
څيړنيزه پوښتنه 2
د څيړني فرضيه 2
د څيړني اهميت........ 2
د څيړني ميتودلوژي 3
تيرو ليکنو ته کتنه........ 3

دوهم فصل

حکومتولي

د حکومتولی تعريفونه: 5
په حکومتداری کې آغيزمن فکتورونه: 7
ښه حکومتداري: 7
لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسي پېښې 8
بريښنايي حکومتولی 9
د بريښنايي حکومتولی تاريخچه 10
د بريښنايي حکومتولی جوړښت 10
د دولت او خلکو اړيکه: (Government to Citizen) يا (G2C) 10
د دولتي ادارو خپل منځي اړيکي (Government to Government) يا (G2G) 10
د دولتي ادارو او خصوصي سکتور اړيکي(Government to Business) يا (G2B)........ 11
د دولت او دولتي کارکوونکو اړيکي(Government to Employees) يا (G2E) 11
بريښنايي حکومتولی ته اړتيا........ 11
د بريښنايي حکومتولی آغيزي 12
د بريښنايي حکومتولی سياسي آغيزي 13
د بريښنايي حکومتولی اداري آغيزي........ 13
د بريښنايي حکومتولی اقتصادي آغيزي 14

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولی ټولنيزي آغيزي 14
څوک د برېښنايي حکومتولی څخه زيات اغيزمن کيږي 15
ښاريان.. 15
سياسي اشخاص 15
دولت 15
عامه اداري 16
خدمات 16
ډيموکراسي 16

دريم فصل

د برېښنايي حکومتولي آغيزه د خدماتو پر ارايه

د برېښنايي حکومتولی آغيزه د خدماتو پر ارايه 17
د برېښنايي حکومتولي تطبيق.. 18
ټولنيز او سياسي اثرات 18
خدمات 18
د خدماتو ډولونه... 19
عامه خدمات... 19
شخصي خدمات 19
ارايه: 21
د خدماتو آرايه 22
دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کيږي... 23
د برېښنايي حکومتولی وسايل: 25
د برېښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي: 32
د برېښنايي حکومتولی تاثيرات د خدماتو پر آرايي باندي:... 33
الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته.. 33
ب: دولتي کړنو کي شفافيت.. 33
ج: معلوماتو ته آسانه لاسری 33
د: آرام 33
ر: د مصارفو کمښت.. 34
ز: چلنجي او په زړه پوري کار.. 34
ح: ګډ حکومت 34

(c) ketabton.com: The Digital Library

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه.. 34
ذ: د فساد نه شتون 34
ه: حساب کتاب درلودل.. 34
د برېښنايي حکومتولی په واسطه کوم خدمات اراېه کېږي: 35
اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول 35
دویم: ښه حکومتداري 35
دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ.. 35
اول: E-filling (برېښنايي ډول سره ډکول) 35
دوهم: د ټولني یوځای والی... 36
دریم: د بحران مدیریت.. 36
څلورم: برېښنايي رایه ورکوونه (e- voting) 36
برېښنايي حکومتولی داسي وسایل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتریانو 36
شپږم: اقتصادي معلومات.. 36
اووم: برېښنايي قانون جوړونه(E- rulemaking).. 36
اتم: برېښنايي زده کړي(E- Learning) 36
نهم: د معلوماتو ګړندی پیداکوونه:.. 37
لسم: برېښنايي پیر اوپلور(E- sale) 37
یوولسم: برېښنايي بانکداري(E- Banking).. 37
دوولسم:برېښنايي بیل(E-Billing).. 37
افغانستان او برېښنايي حکومتولي 38
د برېښنايي حکومتولی په برخه کي ترسره شوي کارونه.. 38
ستونزې او خنډونه 40
مخابرات په افغانستان کې:.. 41
الف: لوړه بیه... 42
ب: د مالیي اخیستل 42
ج: ټیټ کیفیت.. 42
د: انحصاری پانګه اچونه 42
پایله 43
وړاندیزونه.. 44
مأخذونه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي فصل
د څیړنې کلیات

سریزه

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي. خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کیږي، (Stanton) ، یا خدمات هغه کړني، ګټې یا رضایت دی چې د تولید د عرضې لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړني دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کې مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غیر مستقیم ډول سره دی د یو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کیدای شي ددې لپاره ده ته د ګټې مناسبه اندازه رسیږي او یا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول سره خدمت بلل کیږي ، خو خدمات د ځانګړتیا وو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنیو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ویشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځینو څخه یادونه وکړو.
بریښنا یي حکومتولي د خدماتو پر ارایي باندي په مستقیم ډول سره اړیکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولۍ معیارونو ته د بریښنایي حکومتولی په مټ سره ورسیږي. ځکه بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندي کولو اسانه لاري ورپه ګوته کوي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډیره ګټوره او آغیزمنه ثابته شوي ده. د بریښنایي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارایه کې شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفي اسانتیاوي برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.
خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي. خلک اوس دي ته اړ نه دي چې د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیسټم مخته یوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی یا بیروکراسۍ مخکینی سیسټم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څځه په استفاده اوس دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیسټمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه

کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنايي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښش کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

د څیړني ستونزه

د زیاتي بیروکراسۍ شتون او د خدماتو کمزورتیا او ځنډ په زیاته کچه سره په اداراتو کې د خدماتو وړاندې کول یا ارایه کول سخت کړې دي، نو ومې غوښتل چي ځان ته معلومه کړم چي بریښنايي حکومتولي تر کومه حده د خدماتو د ارایې په برخه کې د بیروکراسۍ کمولو او د خدماتو د ارایې په برخه کي ځنډ له منځه وړي.

د څیړني موخه

بریښنایی حکومتولی په اداراتو کي د خدماتو پرارایې باندی مثبتی آغیزي لري، او بریښنایې حکومتولې د خلکو په ژوند کي ډیري آسانتیاوې رامنځته کړې دي. د دي موضوع پر مټ د خدماتو په ارایه کي شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کي کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کي مختلفي اسانتیاوي برابروي. د بریښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.

څیرنیزه پوښتنه

بریښنايي حکومتولي د خدماتو پر ارایې باندي کوم تاثیرات لري او دا تاثیرات د بریښنایې حکومتولی په برخه کې څومره ګټور دې ؟

د څیړني فرضیه

دا سي فکر کیږي چي د بریښنايي حکومتولی په کار اچول د ادارو د خدماتو په وړاندې کولو د فعالیتونو پر چټکتیا او موثریت او مثمریت باندي مثبت تاثیر اچولی شي او تر زیاته حده د فساد مخنیوی کیدلای شي.

د څیړني اهمیت

د دي موضوع په واسطه د بریښنایي حکومتولی تاثیرات په یوه اداره کي د خدماتو پر وړاندې کولو باندې معلومیږي او همدارنګه په دولتي ادارو کې د بریښنایي حکومتولی څخه د استفادي ګټي معلومیږي ، د بریښنایې حکومتولی لپاره د اداراتو ضرورتونه معلومیږي ، ترکومه حده ادارت عصری شوي دي او تر کومه حده پکښي د بریښنایي حکومتولی معیارونه پوره شوي دي.

د نوموړي موضوع په واسطه په ادارو کي د کړنو موثریت رامنځته کیږي ، د فساد مخنیوی کیږي او د خدماتو د چټکتیا باعث ګرځي.

د دي موضوع په واسطه زیاته بیروکراسي له منځه ځي او د کارونو په اسانتیا کي مهم رول لوبوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي عايداتو په راټولو کې زياته مرسته کوي او د دولت د پاليسيو په عملي کې زيات رغنده رول لري.
همدارنګه د دي موضوع په واسطه موږ کولای شو چې هغه ميتودونه يا لارې چارې معلومې کړو، چې په اوسنيو ادارو کې عملي شوي وي او هغه چې نه دي عملي شوي ، معلوم کړو.
په اداراتو کې د برېښناېي حکومتولی په وړاندي چې کوم خنډونه او موانع شته، معلوم کړو، او اوس مهال په اداراتو کې چې کوم عصري وسايلو يا ميتودونو څخه استفاده کيږي، معلوم کړو.
د نوموړي موضوع په واسطه کولای شو هغه ضرورتونه او اړتياوي مشخصي کړو چې د برېښنايي حکومتولی لپاره په ادارو کې د خدماتو د وړاندې کولو لپاره ورته ضرورت وي، او هغه چلينجونه چې د خدماتو په وړاندې کولو کې د برېښنايي حکومتولی مخه نيسي، راوباسو او هغه کړنې چې دولتي چارو د خنډ او ځنډ سره مخامخ کوې ، چې کومې حل لارې برېښنايي حکومتولې ورته لري، معلومې کړو.
داچې برېښنايي حکومتولي د زيات ارزښت څخه برخمنه ده، او اوس وخت کې زيات هيوادونه يا ټول هيوادونه ورڅخه استفاده کوي، نو ددې ارزښت پوهيدولو لپاره دا موضوع د زيات اهميت څخه برخمنه ده همدارنګه په دې موضوع کې د خدماتو پيژندل ، د خدمات ارايه او دا چې کوم موضوعات د برېښنايي حکومتولی د خدماتو پر ارايې باندې تاثير لري او د ادارو د خدماتو په کيفيت کې پرمختګ راولي، نو هغه موضوعات موږ ته معلوميږي.

د څېړني ميتودلوژي

په دې موضوع کې لکه څرنګه چې د برېښنايي حکومتولی تاثيرات په اداراتو کې د خدماتو پر وړاندې کولو باندې په نظر کې نيول شوي دي، نو دا چې دا موضوع کتابتوني ده چې پر اساس يې د مختلفو متونو او کتابونو څخه استفاده شوې ، همدارنګه د مختلفو مقالو څخه چې په دې اړه وړاندې شوې دي، استفاده شوې ده او د مختلفو انټرنيټي ويبپاڼو څخه هم پکښې استفاده شوې ده.

تيرو ليکنو ته کتنه

E_ Governance for Improved Public Service Delivery. Raifia Naz. 2009 .1

ميتود: په نوموړی څيړنه کی د څيرونکی له خوا د Random Sampling ميتود څخه کار اخيستل شوی دی چی ۱۰۰ کسانو څخه په پينځه ساحو کی د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو د وړاندی کولو په اړه پوښتني شوی وی. په نومړی مقاله کی برېښنايي حکومتولی اغيزی د خدماتو په ارايی باندی په دوو برخو ويشل شوی دی. اول - په خدماتو کی مثمريت : ۱- د اداری کړنو په اړه په صحی ډول سره ځواب ويل۲- پر وخت د معلوماتو رسول ۳- د غبرګون ځواب ويل ۴- ريښتنولي په خدماتو کې ۵- د خدماتو په ترسره کولو کې باور، او پوهه ۶- د رشوت د اندازې په کمولو کې د کمک او لاسته راوړنې ۷- د مصارفو د اندازې په کمولو کې تاثيراو رول درلودل ۸- په کړنو کې شفافيت ، ترڅو خلکو ته هر څه په ښه ډول واضح وي. دوهم- مؤثريت: ۱- د خدماتو په ترسره کولو کې د مصارفو کموالی ۲- دخدماتو په ترسره کولو کی دغوره لارو چارو څخه استفاده ۳- د زياتی بيروکراسی په لمنځه وړلو کی رول ترسو کارونه په پوره روښتيا او لګ وخت سره د کاغذ پرانی څخه جلا ترسره شی .

E_ Governance and Developing Countries . Michiel Backus. 2001 .2

ميتود: په دغه راپور کی چی موږ ته د برېښنايي حکومتولی په اړه معلومات راکوی چی د برېښنايي حکومتولی په تعريف سره شروع کوی . وروسته د برېښنايي حکومتولی ماډل او بيا دمختلفی مقالی او متونو څخه استفاده کوی. د ټيکنالوژی نظريی ويل شوی دی او په دی برخه کی دوی د SWOT انااليزيس ترسره کړی ده د پرمختګ کوونکو هيوادونو او وروسته يی هغه ستيفونه ذکر کړی دی چی برېښنايي حکومتولی ته ورسيږی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریښنایی حکومتولی دخدماتو پر وړاندی کولو باندی لاندی تاثیرات لری :۱ – دخدماتو موډل : خلک به دولتی خدماتو څخه په ښه توګه اغیزمن کیږی او خدماتو ته لاس رسی اسانه کیږی . ۲ - د سامان الاتو او توکو ضرورت : خلک چی هر سه وغواړی ان که د شپی او یا د ورزی کولای شی چی ترلاسه یی کړی . هغه که خرسول ، رانیول ، معلومات غوښتل او یا نور وی . ۳- بشریی سرچینی : دکارکوونکو په عصری ډول روزل ، دخدماتو په ښه ډول ترسره کولو لپاره د کارکوونکو چمتو کول ،او د کارکوونکو په واسطه د انترنیت له لاری دخدماتو رسول ، ۴- امنیت : په بریښنایی حکومتولی کی په زیاته توګه د کمپیوتری سیستم څخه استفاده کیږی ، نو ځکه دامنیت په برخه کی زیاته ونډه لری او کولای شی هر ډول امنیتی حملی په ښه توګه مدیریت او مخه یی ونیسی – ۵- د معلوماتو اسانتیا : دولت ته دیره اسانه خبره ده چی وکولای شی په ښه توګه تر خلکو پوری معلومات ورسوی او هم کولای شی چی د خلکو څخه معلومات په هوسا توګه لاسته راوړی .

3. Electronic Governance (E_ Governance) the committee of Ministers of the council of Europe. 2005

میتود: لکه څرنګه چی په دی مقالی کی مختلف متونه دبریښنایی حکومتولی په واسطه د وزیرانو د کمیسیون په واسطه راخیستل شوی دی . نوځکه په دی څیړنه کی استفاده ترزیاته حده متونو څخه شوی ده . نو دا څیړنه یوه کتابتونی یعنی مختلفی مقالی په کبنی را اخیستل شوی دی، چی د مقالی په اخیر کی ذکر شوی دی . بریښنایی حکومتولی په دولتونو کی د خدماتو په برخه کی باید لاندی لاسته راوړنی ولری : ۱- دعامه سکتور دخدماتو قوی کول (چی سهم لرونکو جوابګویه وی). ۲- په عامه خدماتو کی د کیفیت دښه والی څخه رضایت ترلاسه کول تر څو د عامه رضایت برخمن و اوسی . ۳- باید عامه صلاحیتونه او واک لرونکی د معلوماتواو خدماتو په ترسره کولو کی د بریښنایی حکومتولی او الاتو څخه استفاده وکړی . ۴- باید په بریښنایی حکومتولی کی د خدماتو او معلوماتو پروسه معلومه وی چی چیری ،څوک او څنګه یی ترسره کوی ،یعنی خلک په دی پوه وی چی د عامه خدماتو څخه استفاده اسانه شوی . ۵- د عامه بریښنایی خدماتو جوړښت او ترتیب باید داسی وی ، چی د خلکو غوښتونکی ضروریات یی پوره کړی وی . ۶- دبریښنایی حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکی خدمات باید صحی ، منظم او په داسی بڼه وی چی عصری شکل ولری ، یعنی زاړه سیستمونه باید له منځه ولاړ شی او ځای یی نوی سیستمونه ونیسی . ۷- دبریښنایی حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندی کول باید دایمی او ډیره ساحه په بر کی ونیسی -. یعنی باید د یو خاص ، ځای او خلکو لپاره نه بلکی د زیاتو ساحو لپاره وړاندی کړل او ټول په مساویانه تو ګه باید ورڅخه برخمن شی

4. ضیاءالاسلام شیراني. په افغانستان کي بریښنايي حکومتولي. ۱۳۹۶

میتود: په دې څیړنه کې استفاده د زیاتو متنونو څخه شوې ده، ددې څیړنې میتود کتابتوني دی. او تر زیاته حده یې د بریښنایي حکومتولی تاثیرات پر خدماتو د مختلفو نورو مقالو څخه راخیستي دي. بریښنايي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي لاندې تاثیرات لري: ۱- د وخت سپما: چي د اداري او دولتي خدماتووړاندې کولو وخت سپما کوي. ۲- د روڼتیا تضمین : په اداري چارو د شفافیت او کاغذ پرانې مخه نیسي. ۳- د دولتي مصارفو کموالی: کوم مصارف چي دولت پر کارکوونکو کوي ، زیات کارونه لږ خلک په لږ وخت کې ترسره کولای شي.۴- د بیروبار کموالی: په بریښنايي حکومتولي کې زیاتې چارې د انټرنیټ په واسطه ترسره کیږي، نو د زیات رفت آمد مخه نیسي. ۵- د فساد له منځه تګ: خلکو ته د دولت چارې په ښکاره ډول سره معلومیږی او خلک ورته لاسرسی په اسانی سره پیدا کوې، نو ځکه د زیات فساد مخه نیول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

حکومتولي

حکومتولې نوې کلمه نه ده، بلکې دا کلمه د پيړيو پيړيو راهيسې په سياسي مطالعاتو او د حکومتولی په مضمونو کې تر بحث او مطالعې لاندې نيول شوې ده، تاريخ په ګوته کوې چې د سترو تمدنونو پيل او جوړښت د حکومتولی سره تړلی دی. په لويديځ کې د هر چا تر مخه پلاتو يا افلاتون (Plato-BC-424) د حکومتولی بحث ته لاره هواره کړه. هغه په خپل کتاب (The republic) کې د باچا د مسؤليت او د باچاهی د بنې په اړه خبرې کړې دي.پلاتو وايي چې باچا بايد تکړه فيلسوف وي، نوموړی بايد په شفافه او هدفمنده توګه د هيواد چارې مخته يوسي. پلاتو د ټولنې نظم او ترتيب ته د باچا ځانګړې پاملرنه حتمي بولي. ددې کار لپاره بايد ځانګړی قانون رامنځته کړې، قوانين بايد په مؤثره توګه عملي شي، ترڅو له دې لارې په ټولنه کې ثبات، امن او ټيکاو رامنځته شي. د لويديځ سياسي جوړښت تر ديره بريده د پلاتو د ذکر شوو اصولو او بنسټونو څخه د حکومتولی د رامنځته کولو لپاره کار اخيستی دی چې پيړۍ په پيړۍ يې خپل آغيزمن سير طی کړی دی. د لويديځي حکومتولی بنسټ اېښودونکي د پلاتو وروسته هابس ، جان لاک ، روسو او حتی د مارکس نظريې په کې تر سترګو کيږي.

دې مفکورينو وکولای شول چې د خپلو سياسي او فلسفي بحثونو په نتيجه کې د حکومتولی اساسي اصولو ته لاره پيدا کړې او هغه څه رامنځته کړې چې د حکومتولی ځانګړې دنده پرې نن ورځ راڅرخې. يوه خبره چې په تاريخي لحاظ د پورته مفکرينو ترمنځ شريکه ده، هغه داچې بنه حکومتولی د ډلييز يا ټولنيز فعاليت پايله ده، نه دا چې په انفرادې توګه ترسره کيدونکې عمل يا فعاليت وګڼل شي. د حکومتولی جوړښت کوم چې يوې ټولنې، ملت يا دولت خپل کړی دی، هغه د هغه ټولنې د اړتياو او ضرورت پر اساس ترسره شوی دی. کيدای شي حتی په يوه هيواد کې د حکومتولی جوړښت له يوه ولايت يا ټولنيز جوړښت څخه تر بل پورې توپير ولري. د حکومتولی جوړښت په دا وروستيو کې مخ پر پراخيدو دی. په ځانګړې توګه د حکومتولی کوم سيستم چې اوس په نړۍ کې مروج دی، دا سيستم د کرنې او صنعتي پر مختګ پر اساساتو ولاړ دی. کوم چې د رنسانس د دورې څخه راپيل شوی دی. په حقيقت کې د حکومتولی د ا نوی سيستم د رنسانس د دورې د زراعت او صنعت د پرمختګونو په اساساتو ولاړ دی. کوم چې د اتلسمې پيړۍ په دويمې نيمايي کې تر سترګو شو، په ځانګړي توګه کله چې د انګلستان (چارلس۱۹۹۱) د نوې عصر د حکومتولی بنسټونه رامنځته کړل. له دې وخت څخه دمخه د تمدنونو برخه د حکومتولی د نظام په جوړښت کې د ارزښت وړ ده، خو تر ځانګړي مطالعې لاندې نه ده نيول شوې. د جغرافيايي خنډونو له امله په پخوا زمانه کې د يوې سيمې د حکومتولی جوړښت او ترکيب په بله جغرافيه کې د احساس وړ نه وو. خو نن، د حکومتونو ترمنځ د جغرافيايي خنډونو په لمنځه تګ، د حکومتولی جوړښتونه يو له بل سره تړلي دې[1].

د حکومتولی تعريفونه:

په ساده ژبه حکومتولې د پريکړې نيول په معنا ده، او يا دا چې د هغې پروسې څخه عبارت ده، چې نيول شوې پريکړې پرې عملي کيږي. ډيرو پوهانو حکومتولې په مختلفو لارو تعريف کړې ده.

د حکومتولی د تعريف په اړه د علماوو او ټولنو نظريې:

[1] نورعلي. څرګند. د سيميزو حکومتونو اداره. دريم چاپ. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: نړیوال بانک(۱۹۹۲)

حکومتولي د صلاحیت ، کنټرول ، مدیریت او د حکومت د واک او کنټرول د پلي کولو یا عملی کولو څخه عبارت ده.

اوسبورن او ګیبلر(۱۹۹۲)

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چي موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چي حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوې، د کومو له مخې چي حکومت د مدنې ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چي د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.

لانډلي میلز او سیرګیلدن (۱۹۹۲)

حکومتدارې یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چي د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي.

پادرینکا(۱۹۹۶)

وایي: (حکومتدارې د یو سیاسي جوړښت له دوامداره صلاحیت او د هغه له کړنو څخه بحث کوي، د کوم له مخې چي دا سیاسي جوړښت خپل قدرت یا صلاحیت عملي کوي).

فرانسیس فوکویاما(۲۰۱۳)

د حکومتدارۍ تعریف داسې کوي: حکومتدارې د حکومت د وړتیاوو څخه بحث کوي، چي له مخې یې قانوني لایحې جوړوي، او هغه عملي کوي. دارنګه خدمات عرضه کوي، پرته له دې، چي حکومت دیموکراتیک وي او که نه.

روټ (۱۹۹۱)

روټ د حکومتدارۍ لپاره خپل یو ځانګړی تعریف لري: حکومتدارې عبارت د یوې ادارې د هغه چاپیریال څخه ده، چي په هغه کې خلک(ولس) له یو بل او له حکومتي ادارو سره خبرې اترې او راکړه ورکړه وکړې.[2]

یو تر ټولو اسانه تعریف د حکومتدارۍ کیدای سې دا وې، چي حکومتدارې د هغه سیسټم څخه عبارت ده، چي له مخې یې قوانین، مسودې، پروسې،صلاحیتونه، معیارونه، حقوق، مسولیتونه، قدرت او د لیډرشیف (مشرتابه) اړیکې له خلکو او اړونده ادارو سره نښلوې یا مطالعه کوي. حکومتدارې کیدای سې، په مختلفو بڼو تربحث لاندې ونیول سې: خصوصي سکتور حکومتدارې، نړیواله حکومتدارې، ملي حکومتدارې او سیمیزه حکومتدارې.

[2] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ.. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چي حکومتداري د پريکړو نيول او د هغو د عملي کولو څخه عبارت ده، نو له دې امله د حکومتداری په مطالعه کې د ټولو هغو خواوو مطالعه لازمي ده، د پريکړې نيول په پروسه کې آغيز لرې او دارنګه په ټولو هغو جوړښتونو رسمي او يا غير رسمي هم بحث کول لازمي دي، چي د پريکړې نيولو د عملي کولو په پروسه اغيز لري.

په حکومتداری کې آغيزمن فکتورونه:

په حکومتداری کې حکومت د پريکړې نيولو په پروسه کې يو برخه يا جز دی، د نورو برخو ګډونوال د حکومتداری د بنې يا اړوندې پريکړې سره توپير لري، د مثال په ډول په کليو او باندو کې د حکومت څخه پرته کيدای شي، د مځکو لوی مالکان(خانان)، مذهبي مشران، د بزګرانو اتحاديې، بزګران، انجوز ، تحقيقاتي ادارې، بانکونه او سياسي کړی کيدای شي د آغيزمنو برخو په توګه يادي شي. په ښارې يا لويو ښارونو کې حالت لا زيات پيچلی کيږي. په ملي کچه د پورته ذکر شويو جوړښتونو يا کردارونو څخه ورهاخوا، رسنی نړيوالي اداري يا کردارونه، مرستي ورکوونکي اداري او دارنګه ګڼ شمير نور جوړښتونونه کيدای شي په نظر کې ونيول شي. چی کيدای شي د پريکړي نيولو په پروسه کې آغيز ولري يا د پريکړې په عملي کيدلو کې کردار ولوبوي. د حکومت يا نظامي جوړوښتونو يا کردارونو پرته دا نور ټول جوړښتونه کيداي شي د مدني ټولني په اړانه کې مطالعه شي. په ځينو هيوادونو کې د مدني ټولنو څخه پرته منظم جرمي ګروپونه ډلي کيدای سي د پريکړي نيولو په پروسه کې آغيزمن کردار ولرې، په ځانګړې توګه په لويو ښارونو کې.

دارنګه رسمي دولتي جوړښتونه يا اداري دي، چي د پريکړې په عملي کولو کې نيغ په نيغه آغيز لري. په ملي کچه غيرې رسمي د پريکړې نيولو جوړښتونه يا غيري رسمي سلاکاران يا مشاورين کيدای شي آغيزمن کردار ولوبوي، يا کيدای شي منظمي غيري قانوني ډلي، لکه د مځکو مافيا د پريکړي نيول پروسه تر آغيز لاندې راولي. پورته ذکر شوي پريکړې يا آغيزي د اداري فساد د موجودتيا بيلګي دي، چي په ګڼو هيوادونو کې په ځانګړې توګه په افغانستان کې د حکومتداری په هره برخه کې ترسترګو کيږي.

ښه حکومتداري:

ښه حکومتداري د ټاکل شويو موخو په آغيزمنه او مثمره توګه ترلاسه کولو ته وايي، په ښه حکومتدارۍ کې د صلاحيتونو د استعمال مشروعيت موجود وي او د بنې حکومتداری له لارې د حکومت مشروعيت ورځ تر بلې غښتلی کيږي. څوګه چي حکومتداري د ژوند له هرې برخې سره اړخ لري، له دې امله د حکومتداری د ښه والي او بد والي د معلومولو لپاره وسايل يا لارې سختې دي، چي په ټوليزه توګه پرې حکم وشي. خو کله چي د حکومتداری په پايله کې لاندې لاسته راوړني يا فعاليتونه په سمه توګه ترسره شي، موږ ويلای شو، چي په ښه څکومتدارۍ رامنځته شوې ده.

1 - د هيواد ملي حيثيت ساتل
2 - د کورني امنيت ساتل او ټولنيز نظم ته لار هوارول
3 - د عامه خلکو د رفا او بهبود لپآره سياسي، ټولنيزي او اقتصادي تګلارې جوړول
4 - پورته ذکر شوي يا جوړې شوې تګلارې عملي کول، د هيواد دننه ټولو خلکو ته په متوازنه يا مساوې توګه خدمات وړاندې کول.
5 - د حکومتداری د فعاليتونو د ترسره کولو لپاره د سرچينو برابرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه حکومتدارۍ د شفافیت ، حساب کتاب او مشارکت د ارونو د احترام په معنا ده. ښه حکومتدارۍ دارنګه موثره او متوازنه وي. ښه حکومتدارۍ د قانون حاکمیت رامنځته کوي. ښه حکومتدارۍ د دې ضمانت کوي، چې سیاسي، ټولنیزي او اقتصادي پریکړې د خلکو په خوښه او د ټولنیز رضایت پر بنسټ نیول کیږي. او د پریکړې نیول په پروسه کې د ټولو خلکو ږغ ته احترام کیږي، په ځانګړې توګه د اسیب پذیرو، غیرب او د بغل ته شوو یا حاشیې د ښکیلو کسانو د غږ احترام لازمي بولې.

لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسې پیښې[3]

1 - اقتصادي،
2 - سیاسي،
3 - ادارې

لومړی مطلب : اقتصادې پیښې

اقتصادي حکومتدارۍ د هغو پریکړو د پروسو(تګلارو) په معنا ده، چې د هیواد په اقتصادي فعالیتونو آغیز لري او دارنګه ددې اقتصادي فعالیتونو اړیکه له نورو اقتصادې اړیکو او بنسټونو سره آغیزمنه کوي. دا حکومتدارۍ په ځانګړې توګه په متوازن پرمختګ، غربت او د ژوند کولو په معیار آغیز ښندې.

دوهم مطلب: سیاسې پیښې

سیاسي حکومتدارۍ عبارت د پریکړې نیولو د هغې پروسې څخه، چې په پایله کې یې پالیسی او تګلارې جوړیږي.

دریم مطلب اداري پیښې

ادارې حکومتدارۍ د پالیسیو د عملي کیدا څخه عبارت ده.

نو ویلای شو، چې ښه حکومتدارۍ عبارت د هغه پروسو او تشکیلاتو څخه ده، چې سیاسې تګلارې ټاکې، او د ټولنې او اقتصاد ترمنځ اړیکې جوړوي.

د ښې حکومتدارۍ لپاره کلیدي ځانګړني د سیاسې ارادې شتون او کارې ظرفیت وجود دی. سیاسې اراده د ښې حکومتدارۍ د فعالیتونو خپلول او په قصدي توګه د ښې حکومتدارۍ د ځانګړنو پاللو ته وایي. د کارې ظرفیتونو وجود هغه وخت رامنځته کیدای شي، چې مشرتابه یا لیډر شیف وکولای شي، چې سیاسي، بیوروکارتیک او نظامي جوړښتونه د ښې حکومتدارۍ په لورې منظم کړي. د حکومتدارۍ د ښه والي اندازه د هغې د کړنو یا فعالیتونو پر اساس ترسره کیږي. کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ لپاره سیاسي اراده شتون ونه لري، دولت نه شي کولای د هیواد په کچه د ښه حکومتداې رامنځته کړې، چې په وروسته پاته هیوادونو کې لکه بنګلدیش ، اندونیزیا او ګڼو نورو هیوادونو کې یې مثالونه تر سترګو کیږي. ښه حکومتدارۍ د ولسوالکۍ سره نیغ په نیغه اړیکه نه لري، بلکې د دې پرځای د حکومتدارۍ اړیکه د حکومت د فعالیتونو سره نیغ په نیغه ده، چې آیا حکومت کولای شي ټاکل شوي موخې په موثره توګه ترلاسه کړي او که نه؟ د ښې حکومتدارۍ مثال کولای شو د سنګاپور د هیواد د ورکړو، چیرې نه یوازې سیاسې اراده د ښې حکومتدارۍ لپاره شتون لري، بلکې ددې ترڅنګ وړ ظرفیتونه د حکومت په کچه موجود دي، چې کولای شي په موثره او مثمره توګه عامه خدمات وړاندې

---

[3] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. کندهار. صص.۵۳-۵۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او ټاکل شوي موخې د هیواد په ګټه حاصل کړي. د بدې حکومتدارۍ تعریف له همدې ځایه کولای شو وضعه کړو، کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره سیاسي اراده موجوده نه وي او دارنګه اړین ظرفیتونه د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره په کاره وانه چول شي، موږ کولای شو، چې ووایو، چې په نوموړي هیواد یا دولت کې بده حکومتداري موجوده ده.

د بدې حکومتدارۍ شتون په هیوادونو کې د دولتونو د ماتیدا یا راپرځیدلو سبب کیدای شي. د سینګاپور د هیواد لومړي وزیر ګوچک ټونګ د سنګاپور د ښې حکومتدارۍ درې فکتورونه داسي په ګوته کړي دي: د حساب کتاب، شفافیت شتون، له اوږده مهاله ټولنیز مشارکت او بلاخره ټولنیز عدالت. په ښه حکومتداري کې پلانونه ، ستراتیژۍ او تګلارې د اوږدمهاله د پاره جوړیږي، نه داچې د لنډ مهاله لپاره د خلکو د خوشحاله کولو د پاره د لنډ مهاله پلانونو او تګلارو ته پاملرنه وشي.ددې لپاره چې دا کار ترسره شي، موږ د حکومت په سر کې د غښتلي لیډرشیف شتون ته اړتیا لرو، کوم چې باید روښانه لرلید یا ویژن ولري او روښانه او ښکاره راتلونکې ته سمه لار.

بریښنایي حکومتولي

په اوس مهال کې د کوم مهم فرست چې موږ ته د عصري عرتباطی او اطلاعاتي ټکنالوژۍ له کبله په لاس راغلی، هغه له دغې ټکنلوژۍ څخه په ښه حکومتولۍ کې کار اخیستل دي. د ټولنې د چارو په اداره کولو کې له همدې نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخیستل د بریښنایي حکومت رامنځته کولو لامل ګرځي. موږ د ټکنالوژۍ په واسطه کولی شو، د دولتونو سیستم داسې جوړ کوړ چې ټولو ته په اسانه د لاسرسي وړ او ځواب ویونکی وي. د دولتونو لپاره د ښې حکومتولۍ یو اړخ هم بریښنایي حکومتولي د حکومتونو لپاره د مدیریت او د چارو د تنظیم هغه نوې تګلاره ده چې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره عملي کیږي. په اوسني عصر کې د مختلفو لاملونو له کبله دولتونه دې ته اړ شوي چې د ټولنې په اداره کولو کې له نویو لارو چارو کار واخلي. همدارنګه د ټولنې او خلکو هیلې هم له دولت څخه ورځ تر بلې تیازتیږي، دوی غواړي کارونه یې په دولتي ادارو کې پرته له ځنډه او په ښه توګه ترسره شي.

دوی نه غواړي په قطارونو کې د یوه لاسلیک په موخه ساعتونه ودریږي، دوی نه غواړي د یوه کوچني کار لپاره په ورځو وزغلي؛ نو ددې ټلو له پاره دولتونه اړ دي چې په خپله حکومتولي کې د نوي له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي او د هغې په مرسته د خپلو خلکو او ټولنې کارونه پرته له ځنډه په ښه توګه ترسره کړي. بریښنایي حکومتولي د دولتونو له لوري د هغو شرایطو برابرولو ته وایي چې له مخې یې دولتي ادارې د اوونۍ اووه ورځې، شپه او ورځ د خپلو خلکو په چوپړ کې وي. بریښنایي حکومتولي دې ته وایي چې حکومتونه، دولتي امورو ته د خلکو او مختلفو ټولنو لپاره د ساده او آسانه لاسرسي په موخه له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي. [4]

بریښنایي حکومتولي د حکومتولۍ هغه اړخ دی چې پرته له کومې واسطې خلکو ته یو شان خدمتونه وړاندې کړي. بریښنایې حکومتولي له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره خلکو ته د ښو خدماتو وړاندې کول او د دولت دننه بیا جوړوني ته وایي. بریښناني حکومت یوازې دا معنا نه ورکوي چې د هر مامور یا دولتي کارمند بر میز دې یو کمپیوتر ایښی وي، بلک بریښنايې حکومتولي موخې پالي، د دولتونو له لورې خلکو او ټولنې ته د امورو او چارو په ترسره کولو کې بنسټیز تغییرات غواړي. په یوه هیواد کې د نوې ټکنالوژۍ وده او د اطلاعاتو په برخه کې د خلکو او مختلفو ادارو د غووښتنو تغییر او زیاتوالی هغه څه دي چې دولتونه د بریښنایي حکومتولۍ لپاره اړ کوي. بریښنایې حکومتولي خلکو ته په لوړ کیفیت د خدمتونو وړاندي کولو کې ښه رول لزي او ډیرې آسانتاوې رامنځته ککوي. خلک کولی

[4] ضیاءالاسلام . شیراني . په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي.صص ۱-۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي يوازې په څو ساعتونو کې هغه ځه ته لاس رسۍ و مومي چې پخوا به يې په ورځ يا په اوونيو انتظار ورته کاوه.

د بريښنايي حکومتولی تاريخچه

د بريښنايي حکومتولی يا (e-Gov) کلمه په ۱۹۹۰ په آخيرو کې رامنځته شوه، مګر په دولتوني سازمانونو کې د کمپيوټر ټکنالوژۍ استعمال بيا د کمپيوټر د تاريخچې د شروع ته رسيږي. يو تاريخي اثار چې د کريمير په ناخه شخص د IT استعمال په دولت کې تر نامه لاندې جوړ کړی وو په ۱۹۷۰ کلونو کې چې دغه اثر د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په دولتي چارو کې څرګندوي. مګر اوسنۍ بريښنايي حکومتولي کلمه د دولت څخه دباندې استعمال باندې هم اطلاق کيږي او بحث کوي، لکه د ښآريانو ته د خدماتو وړاندې کول.

هغه پخوانۍ د بريښنايي حکومتولی کمپيوټري موضوعات لکه د آفيس استعمال او نور د اوسنيو څيړنو اړونده اوس نه دي، بلکې په اوس وخت کې د بريښنايي حکومتولی په اړه څيړنيز موضوغات يا داخل موضوعات لکه تصميم نيونه، بريښنايي خدمات، دولتي او خصوصي خدماتي پروسې او نور داخل دي. لکه څرنګه چې د E-Commerce يا بريښنايي ډول سره تجارت رامنځته شو، همداشان بريښناې حکومتولی هم د انټرنيټ په پرمختګ سره رامنځته او زيات استعمال شوه. خو بريښنايي حکومتولي يوازې په انټرنيت پورې نه ده تړلي ، په اوس وخت کې د بريښنايي حکومت ولي په برخه نوي نوښتونه راغلي چې د بريښنايي حکومتولي په واسطه اوسني ترسره کيدونکې خدمات يوازې ماسيوا د انټرنيټ څخه هم ترسره کيدای شي، لکه، د ډاټابيس استعمال، بريښنايي تذکيرې اونور.. د بريښنايي حکومتولی د پرمختګ يا په کار اچولو لپاره په اوسني وخت کې زيات کنفراسونه او اثار وړاندې شوي دي، چې ترڅو د بريښنايي حکومتولی ته پرمختګ او خپل خدمات آسانه کړي. مثال لکه G8 telecities and the association of municipalities conference او همدارنګه مختلف جورنالونه لکه د برقي حکومت د ځيرني نړيوال جورنال (IJEGR) ، د بريښنايي حکومت جورنال(EOG) .

مختلفی سروې ګانې يا څيړني د مختلفو نړيوالو څيړنيز مرکزونو او يا عالمانو په واسطه ترسره شوي دي، چې د بريښنايي حکومتولی تاثيرات د خدمات پر پرمختګ باندې وڅيړي. مختلف کتابونه او ليکچرونه د بريښنايي حکومتولی په اړه د مختلفو سازمانونو او انستيټونو په واسطه ترسره شوي دي،

د بريښنايي حکومتولی جوړښت

د ترسره شوو مطالعاتو له مخې د بريښنايي حکومتولی په برخه کې د لاندې څلورو برخو اړيکې مهمي دي. دا څلور برخې د بريښنايي حکومتولی هغه مهمي څلور ستنې ګڼل کيږي چې ټولې هغه اړيکې په کې رانغښتل شوې، چې د بريښنايي حکومت روح بلل کيږي. دا څلور برخې موږ ته ښيې چې د بريښنايي حکومتولی له لارې کومې برخې له خلکو سره اړيکې رامنځته کوي.

د دولت او خلکو اړيکه: (Government to Citizen) يا (G2C)

په بريښنايي حکومتولی کې تر ټولو مهم او پراخ اړخ د دولت او خلکو ترمنځ متقابلي اړيکي دي. په دې برخه کې په الکترونيکي بڼه د خلکو څخه دولت اطلاعات ترلاسه کوي او بيرته په همدې طريقه خلکو ته د دولت له لوري خدمات وړاندې کيږي.

د دولتي ادارو خپل منځي اړيکي (Government to Government) يا (G2G)

په دې ډول تعامل او اړيکو کې هغه مختلفي ادارې چې اطلاعاتو ته اړتيا لرې کولی شي د نورو دولتي ادارو سره له شته اطلاعاتو څخه ګټه واخلي او خلکو ته په سرعت سره خدمات وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي ادارو او خصوصي سکټور اړيکي(Government to Business) يا (G2B)
د دولت او خصوصي سکتور ترمنځ اړيکه هغه اړيکه ده چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي يې نظر نورو ته ډير پرمختګ کړی دی. په دې برخه کې د ماليي ورکړه، د اطلاعاتو ترلاسه کول، د مختلفو تسهيلاتو وړاندې کول او د جواز ترلاسه کولو لارې چاري، ټول هغه څه دي چي د دولتي ادارو او خصوصي سکتور د تعامل په برخه کې د پام وړ بلل کيږي.

د دولت او دولتي کارکوونکو اړيکې(Government to Employees) يا (G2E)
د کارکوونکي ضخصي معلومات او د دوتلي ادارو او کارکوونکو ترمنځ نور د اړيتا وړ معلوماتو تبادهله په دې برخه کې راتلی شي.

بريښنايي حکومتولی ته اړتيا
دا چي د وخت په تيريدو سره د انسانو په فکرونو کي تغير رامنځته کيږي ، نو همدا شان د انسانانو په غوښتونو کي هم د وخت په تيريدو سره تغير رامنځته کيږي او د ټولني او دولت څخه غواړي چي کارونه په ډيره ښه بڼه او جلا بڼه چي د خلکو لپاره پکښې اسانتيا رامنځته شوې وي، ترسره کړي. نو حکومتونه اړدې چي خلکو لپاره خپل خدمات نور هم په ښه بڼه ترسره کړي ، نو ځکه دوی د بريښنايي حکومتولی څخه استفاده کوي. چي بريښنايي حکومتولي خلکو ته ددې چانس ورکوي چي د دولتي او همدارنګه د شخصي خدماتو څخه اسانه او موثره توګه استفاده وکړي او خپل مشکلات په اسانی سره تر دولت پوري ورسوي. دا چي ولي بايد يو دولت بريښنايي حکومتولي په ځان کي راولي يا په خپل دولت کې بريښنايي حکومتولي عملي کړي او يا هم کار ترې واخلي په لاندې ډول به بحث باندې وکړو:

۲۴/۷ : د خدماتو موډل

سيستمونه بايد په نوې معيار سره برابر کړل شي، تر څو خلک په اونۍ کې اووه ورځي ، شپه او ورځ د دولتي خدماتو څخه ګټه واخلي. نو دولتونه اړدي چي د بريښنايي حکومتولي په واسطه خپل خدمات او معلومات خلکو ته په اوونۍ کې اووه ورځي د شپي او د ورځي وړاندې کړي، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. خلک چي کوم څه غواړي بايد په هغه وخت په اسانۍ سره ورته اماده وي، يعني که چيري يو ضروري کار د شپي په مابينځ کي هم يو چاته پيښ شي ، نو دولت بايد خپل خدمات آماده ورته ولري او د نوي بريښنايي سيستمونو او حکومتولی په واسطه دولت کولای شي، چي خپل دارنګه خدمات خپلو ښاريانو ته وړاندې کړي. مثال د ټليفون پر ځای د ا-ميل يا همدارنګه د مسينجر کارول او بايد لاسرسی ورته پر وخت باندې وشي. همداشان د فکس او فوسټ پرځای بايد د نوې سيستمونو څخه استفاده وشي ترڅو خلک ارتباطات په ښه شکل يو د بل سره ولري.

بشري سرچيني[5]

پخوانی ډول سره د بشري سرچينو روزل او يا هم د بشري سرچينو څخه د پخوا په توګه کاريګر کار اخيستل د عصري نړۍ خواهش نه دی او بايد کارمندانو ته په نوې ښه روزنه او د اوسنيو بريښنايي آلاتو لکه انټرنيټ ، کمپيوټر او نور هغه آلات چي په دولتي يا اداري سطحه د کارمندانو لپاره ضروري وي ورکول ترڅو کارمندان خدمات په نوي او انلاين ښه ترسره کړي. کارمندان بايد د نوي سامان آلاتو څخه راضي و اوسي او د خپلي وظيفي په جريان کي د کار په وخت کي استراحتمند و اوسي، او هغه پخواني

[5] مايکل بکاس. بريښنايي حکومتولي او پرمختيايي هيوادونه.صص. ۷-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آلات او عادتونه چې ده به د وظیفې په جریان کې ترسره کول باید په نوي مواردو او وظیفوي کارونو او نورمونو باندې واوړي.

بشري قوه باید خلکو ته خدمات په ډېره ښه او نوي بڼه ترسره کړي ترڅو مشتریان هم په دولتي او هم په شخصي سکتور کې ورڅخه راضي و اوسي. خپل کارکوونکي باید IT په مهارتونو باندې سمبال او برېښنايي آلات ورپېژندل شوي وي. دولت باید د شخصي سکتور سره په مقایسه کې ښه کاري قوه ولري ترڅو وکولای شي د ننۍ انټرنیټي نړۍ غوښتنې او خواهشات ورپوره کړي.

امنیت

لکه څرنګه چې کمپیوټري سیستمونه د بهرني حملو په وړاندې حساس دي، دارنګه دولتونه هم خپلې ډیرې کلیدي کړنې(معلومات، پروسې، تبادلې) د انټرنیټ پر مټ ترسره کوي، نو هغه هم د بهرنیو حملو په وړاندې ډیر حساس دي، او کیدلای شي چې د دوی معلومات په هوسا ډول سره هیک یا تر حملې لاندې راشي، چې دولت ته زیات تاوان او زیان رسولی شي، نو ددې لپاره ضروري ده چې دولت نوي سره ځان بلد او د برېښنايي حکومتولی د نوي ابزارو او طریقو څخه ځان خبر او په ځان کې ICT راولي. دا ساتنه د مختلفو ابزارو په وسیله تر سره کیدلای شي، لکه د ویروس ضد پروګرامونه، فایروال ګیټوې، د فاسورډ ټکنالوژي او نور امنیتي مواد چې کولای شي، دولتي معلومات حفظ کړي.

محرومیت

هغه معلومات چې دولت يې خلکو ته ورکوي، چې د خلکو او تجارتونو په باره کې دي، کوم چې اکثریت وخت د کمپیوټري سیستمونو په واسطه خپریږي(ځینې وخت پر ورقو باندې هم ترتیب شوي وي). مګر کله داسې هم پیښیږي چې ځیني معلومات عامو خلکو ته ورکول تاوان لري، خلکو ته ضرر رسوي، نو دولت هغه معلومات پټ ساتي. دولت باید د خلکو شخصي معلومات پټ وساتي، نو دغه معلومات باید هغه دلې چې د دولت څخه جلا کار کوي باید محرم شي، نو د معلوماتو د محرومیت لپاره مختلفو دولتونو مختلف قوانین وضعه کړي دي، نو ددې معلومات لپاره دا ضروري چې دولت برېښنايي حکومتولي په ځان کې راولي او ګټه ترې واخلي.

IT ځانګه

د برېښنايي حکومتولی په عملي کولو سره دولتونه اړدې چې د IT خدماتو څخه استفاده زیاته کړي، د IT د برخې پر مخ بیولو لپاره دولتونه اړ دي چې داسې سیستمونه په کار واچوي ، تر څو د IT پر مټ خپلې کړنې ترسره کړي، سافټویرونه جوړ کړي، هارډویر نوي سیستمونه رامنځته کړي او نوي ساختمانونه رامنځته کړي.

د برېښنايي حکومتولی آغیزې

د برېښنايي حکومتولی ستراتیژیکي آغیزې او تاثیرات دا دي چې د ټولو ډلو لپاره که دولت دی، که خلک دي او که تجارتونه دي، غوارې حکومتداري ورته اسانه او تقویه کړي. د ICTs استعمال کولای شي چې دغه ټولې ډلې سره ونښلوي او ددوی کړنو ته پرمختګ ورکړي. د برېښنايي حکومتولی استعمال دا معنا لري، چې ښه حکومتداری ته وده او هڅونه کوي. ځکه د برېښنايي حکومتولی په واسطه موږ کولای شو چې ښه حکومتولي په اسانۍ سره راولو ، د برېښنايي حکومتولی آغیزه پر دولت او دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو باندې دغه ده ، ترڅو ښه حکومتولی ته لار پیدا کړي. ښه حکومتداري خو دا معنا چې د یو هیواد اقتصادي، اداري او سیاسي چارې په ښه ډول سره په ټولو برخو کې ملي او محلي سطحه ترسره شي. [6]

د بریښنایي حکومتولی سیاسي آغیزې

1 - خلک د دولت د کړنو څخه راضي وي

کومې کړنې چې دولت د بریښنایي حکومتولی پر مټ ترسره کوي، نو خلک ورته په اسانی سره لاسرسی پیدا کوي. کوم خدمات چې دولت خلکو ته د انترنیټ او نورو بریښنایي وسایلو په مرسته وړاندې کوي ، تر هغه چې خلک یې په خپل لاس یا د کاغذ پرانی په واسطه ترسره کوي، ډیر جلا او توپیر لرونکي دي، د بریښنایي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکې کړنې ډیرې اسانه، ژر او پروخت ترسره کیږي. نو ځکه ورڅخه خلک راضي وي.

2 - په سیاسي پروسو کې د خلکو ونډه:

د بریښنایي حکومتولی په واسطه دولت کولای شي چې په سیاسي پروسو کې خلک ژر داخل او خلکو ته د تصمیم نیونې برخه ورکړي او یا یې د سیاسي جریاناتو څخه په لنډ وخت کې خبر کړي. مثال کله چې رفرنډوم کیږي، نو د بریښنایي وسایلو په مرسته کیدلای شي، چې په ډیره اسانی سره د زیاتو خلکو غوښتنې وغوښتل او وکتل شي.

3 - په رایه ورکونه کې د خلکو پراخ او سانه ګډون

کله چې رایه ورکوونه د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په واسطه ترسره کیږي، نو په لږ وخت کې زیات شمیر کسان کولای شي، چې بې له کوم تکلیف څخه رایه اچونه وکړي او د خپلو رایو نتیجې په دیرې اسانی سره ووینې.

د بریښنایي حکومتولۍ اداري آغیزې

1 - اداري خدماتو اسانتیا: کوم اداري خدمات چې د ادارو او کارمندانو له خوا څخه و خپلو مشتریانو یا ګډونوالو ته وړاندې کیږي ، د پخواني سیستمونو په پرتله د بریښنایي حکومتولی په واسطه په ډیره اسانی سره کولی شي چې ترسره یې کړي، د پخوانی پیچلي او مغلقو بیروکراتیکو کړنلارو پر ځای د نوو بریښنایي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکې خدمات د مشترایانو او ښآریانو لپاره ډیرې اسانتیاوې برابرې کړې ترڅو خلک اداري مرحلې په ډیره اسانی سره پرته له ځنده څخه خپل کار ترسره کړي. ډاټابیس سیسټم ، د بریښنایي تذکیرو ویش، د بریښنایي پاسپورټونو جوړول او نور هغه موضوعات دي چې اوس یې ښآریانو او عامه خلکو ته زیاتې اسانتیاوې برابرې کړې دي.

2 - د کارکوونکو رضایت د خپلو وظیفو څخه: کومې وظیفې چې په پخوانیو سیستمونو باندې ترسره کیدلې چې اوس په عصري نړۍ کې د بریښنایي حکومتولی بر مټ ترسره کیږي، د کارمندانو د رضایت سبب شوي دي، چې پخوا وختونو کې د کاغذ او پوست په واسطه یو خبر تلی او راتلی ، خو اوس د ای-میل ، سایټونو او نورو شبکو په مرسته ترسره کیږي چې کارمندانو د خپلې وظیفې څخه رضایت ښیي.

3 - د کارمندانو ترمنځ د همکارۍ د کچې زیاتولی: د بریښنایي حکومتولی د وسایلو په واسطه په ادارو کې کارمندان کولای شي، چې په اسانی سره یو د بل سره اړیکه ټینګه کړي، چې د مختلفو بریښنایي

[6] د اروپا کنسیل. بریښنایي حکومتولي.صص. ۸-۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاتو لکه کمپیوټر، انټرنیټ، سایټونه، اپلیکیشنان لکه وټس آپ، ای- میل او نورو په واسطه. دوی د دې وسایلو پر مټ په ډیره اسانۍ او لږ وخت کې یو د بل سره اړیکه ټینګه وي، یو د بل معلوماتو څخه خبریږي او یو د بل په کارونو کې مرسته او کمک کولای شي. نو ځکه د په یوه اداره کې د همکارانو ترمنځ په یوه اداره کې همکارۍ زیاته ترسترګو کیږي.

د بریښنایي حکومتولۍ اقتصادي آغیزي

1 - د مالیاتو په راټولولو کې اسانتیا:

په کومو لارو چې پرمخ وده هیوادونو کې مالیات راټولیږي ، ډیر داسې بریښي چې مشکلات او ستونزي پکښې کې وي، خو د نوی بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په واسطه دولتونه کولای شي مالیات پرته له کوم داخلي مشکل څخه په ډیره اسانۍ سره راټول کړي. د مالیاتو لپاره د ټولو مالیه ورکوونکو ثبت او راجستر، د ټولو لپاره د خاص ډاټابیس شتوالی، د بانکي اویزونو په مرسته سره د مالیاتو جمع کول هغه وسایل دي چې د دولت سره په اقتصادي برخه کې زیات کمک کوي.

2 - د بریښنایي حکومتولۍ په شتون کې د اقتصادی رکود کمزورتیا

دولتونه هغه وخت زیات د اقتصادي رکود سره مخ کیږي چې تر داخلي عایدو یې مصارف ډیر وي، نو د بریښنایي حکومتولۍ په مټ دولتونه کولای شي چې خپل ځان د اقتصادي رکود څخه وساتي.

3 - د سپما موجود والی

د بریښنایي حکومتولي په مرسته سره هرڅوک کولای شي، په خپلو مصارفو کې کموالی راولي، مثال که یو څوک د کتاب ویلو شوق لري، نو یو کتاب کیدای شي چی ۲۰۰ افغانۍ بیه ولري، اما هغه کتاب په PDF بڼه ده ته زیات اقتصادي تامیدلای شي، یا مثال یو څوک بهر ته د زده کړي لپاره ځي، نو ورڅخه زیات مصارف کیږي ، نو د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په مټ کولای شي چې انلاین زده کړه وکړي چې زیاته مؤثره او مثمره ورته تمامیدای شي، یا دولت ددې پرځای چې څوک د ارزیابۍ لپاره یوې پروژې ته واستوي ، هغه پروژه د انټرنیټ پر مټ په انلاین بڼه ګوري. نو ځکه په داسې حالت کې د بریښنایي حکومتولۍ ابزار او توکي د سپما په برخه کې زیات اقتصادي تامیدلای شي.

د بریښنایي حکومتولۍ ټولنیزي آغیزي

بریښنایي حکومتولي خلک د اوسنیو معلوماتو څخه په ډیره ښه بڼه او ژر خبروي، د نړۍ په هر ګوټ چې خبر خپور شي خلک ورڅخه خبریږي.همدارنګه خلکو ته د دوی په شخصي ژوند کې زیاتي اسانتیاوي برابروي، خلک کولای شي چی په انلاین بڼه خپل معلومات شریک او د نورو د حال څخه ځان خبرکړي، بې له کوم محدودیت څخه زده کړي وکړي، په ډیره اسانه توګه سره رایه ورکړي، د خپل ځان او راتلونکي په اړه تصمیم ونیسي، په دولتي او ټولنیزو مسایلو او تصمیم نیونو کې په پراخه توګه ګډون وکړي. ځکه د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه ترسره کیدونکي خدمات ډیر ساده ، اسانه ، شفاف، حساب درلودونکي، موثره او مثمره دي، ترڅو ورڅخه په مکمل توګه ښاریان ، تجاران او نور عامه وګړي استفاده وکړي. پورته هغه اغیزي وي چي په یوه سیمه د بریښنایي حکومتولۍ په راتګ سره یې بریښنایي حکومتولۍ پر یوه هیواد باندي لري. تر څو هغه هیواد ته پرمختګ ورکړی او په نوی ICT ټکنالوژۍ سمبال هیواد ورڅخه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک د بریښنایي حکومتولی څخه زیات اغیزمن کیږي

د بریښنایي حکومتولۍ څخه هغه څوک آغیزمن کیږي چې غواړي بریښنایي حکومتولی په ځان کې راولي، او غواړی د بریښنایي حکومتولي د ابزارو څخه په استفاده وکړي. خو هغه هیوادونه چې د بریښنایي حکومتولۍ څخه استفاده کوي یا یې په ځان کې بریښنایي حکومتولۍ راوستلي ده، نو چې څوک ورڅخه آغیزمن کیږي دا به په لاندې موضوع کې تربحث لاندې ونیسو. [7]

1. ښاریان
2. سیاسي اشخاص
3. دولت
4. عامه اداري
5. خدمات
6. دیموکراسي.

ښاریان

چې په زیاته توګه د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمن کیږي ، ځکه په بریښنایي حکومتولۍ کې زیات تینګار پر دې باندې شوی دی چې ښاریانو ته خدمات په ښه دول سره وړاندي شي هغه که د دولتي سکټور څخه وي او که د شخصي سکټور څخه وي. د ښاریانو لاسرسی و معلوماتو ته همدارنګه د ښاریانو لاسرسی د دولتي پروسو او تصمیم نیونو ته هغه څه دي چې ښاریان د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمن شوي دي،یعني که بریښناني آلات نه وي، نو کیدالای شې چې ددي شیانو څخه محروم پاته شي.

سیاسي اشخاص

دا هغه څوک چې په دولت کې پراخه توګه سره برخه اخلي او د دولت په لوړو پوستونو کې قرار لري او د رایې اچوني او نورو طریقو څخه د خلکو ملاتړ د ځان کوي. سیاسی اشخاص خپل نظر د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه د تلویزیون ټولنیزي میډیا او نورو الاتو په مرسته تر خلکو او ښاریانو پوري رسوي. دوی کولای شي چې خپل نظر په ډیري اسانۍ سره تر ښاریانو او دولت پوري ورسوي. بریښنایي حکومتولي دغو اشخاصو ته په ډیره ښه بڼه سره د سیاسي موخو په ترسره کولو کې کمک کوي.

دولت

دولت د بریښنایي حکومتولۍ په مټ د خپلو ښاریانو رضایت له ځانه سره لري. خلکو ته خدمات د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو لکه انټرنیت، کمپیوټرونو ، ډاټابیسونو او نورو وسایلو پر مټ خپل خدمات خلکو ته وړاندي کوي. خلک اوس کولای شي چې دبرق بیل له تګ او تکلیف څخه په اسانه او ارزانه توګه جمع کړي، اداري کارمندان کولای شي، خپل د وظیفي ځینی برخي په خپل د اوسیدو ځای کې په اسانۍ سره ترسره کړي، دولتونه د بریښنایي حکومتولۍ د شبکو WLAN او نورو له لاري په اسانۍ سره یو د بل سره تماس نیسي او خپلي سیاسي موخي پالي. نو دولت د بریښنایي حکومتولۍ د خدماتو څخه په زیاته اندازه استفاده کوي او د بریښنایي حکومتولۍ څخه په زیاته توګه اغیزمن کیږي.

[7]ایرن. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت.صص. ۱۳-۱۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه اداري

هغه ځایونه دي چي په زیاته توګه په ننئ عصري نړئ کي بریښنایي حکومتولئ څخه استفاده کوي او خپلې اکثریت چاري د بریښنایې حکومتولئ د ابزارو پر مټ ترسره کوي. عامه اداری خپل اداري خدمات د کمپیوټرونو ، انټرنیت ، شبکو او نیټورکونو او نورو ټولنیزو وسایلو په استعمال سره تر سره کوي. عامه اداري خلکو ته خدمات د شپه او ورځ په وړیا توګه د انټرنیټ پر مټ وړاندی کوي، اداری د خپلو همکارانو د همکاری ساتلو لپاره د بریښنایې حکومتولئ د ابزاروڅخه استفاده کوي، ننې عصري کمپیوټري سیسټمونه په عامه ادارو کې ترسره کیږي ، د عامه ادارو کارکوونکي خپل میاشتنی معاش د بانکي سیسټمونو له لاري په هرځای کې ترلاسه کوي. عامه اداري په زیاته توګه د بریښنایې حکومتولئ څخه آغیزمن کیږي. ځکه زیات بریښنایې ابزارو څخه چي کارونه ورته اسانه کوي، استفاده کوي.

خدمات

هغه څه دي چي د بریښنایې حکومتولی څخه زیات متأثره کیږي، ولي چي هر څوک په خپل کاروبار یا اداره کې کوښښ کوي چي خپل خدمات تر مشتریانو پوري په اسانه توګه سره ورسوي. نو بریښنایې حکومتولي ورته دا استانتیاوي برابروي ترڅو خپل خدمات په ښه کیفیت سره شفاف، پروخت او په موثره او مثمره توګه سره ترسره کړي. د بریښنایې حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات لکه بریښنایې تذکیري، بریښنایې زده کړي، د ډاټابیس استعمال، د شبکو او انټرنیت استمال، انلاین پیر اوپلور، او نور هغه خدمات دي چي د بریښنایي حکومتولی په واسطه اغیزمن کیږي.

ډیموکراسي

داچي د ډیموکراسی په تعریف کي موږ وایو چي د خلکو حکومت د خلکو له خوا پر خلکو باندي ، یعني چي دولت باید د خلکو په خوښه او د خلکو څخه یې خپل مشروعیت او رضایت ترلاسه کړی وي. د اوسنیو بریښنایې وسایلو پر مټ خلک کولای شي د میډیا له لاري په دولتي سیسټمونو کی برخه واخلي، خپل اواز پورته کړي، د خپل حق لپاره په ټولنیزو او بریښایې وسایلو کې دفاع وکړي او هغه چاته د خپلي خوښي سره سم رایه ورکړي چي دوی غواړي پوسټ ترلاسه کړي. د ډیموکراتیک حکومت زیات کارونه د بریښنایې حکومتولی په مت ترسره کیدای شي، سیاسي انلاین کنفرانسونه دایرول، په ټولنیزه میډیا کې د خلکو څخه د نظر اخیستل، پر تلویزیوني شبکو باندي د دولتي پروسو څخه د خلکو خبرول هغه څه دې چي ډیموکراسې یې د بریښنایې حکومتولی څخه آغیزمنه کړي ده، ولي چي خلک ورڅخه په دې برخه کې هم زیاته استفاده کوي.

پورته یاد شوي آغیزمن کیدونکي فکتورنه د بریښنایي حکومتولئ څخه یو د بل سره نیږدي اړیکي هم لري چي موږ کولای شو په لاندي توګه ورڅخه یادونه وکړو.

1 - ښاریان او سیاست مداران : هغه څوک دي چي یو د بل سره نیږدي اړیکي لري یو د بل بشپړ کوونکی دي، ښاریان رایه ورکوي او سیاست مداران حکومت کوي.
2 - عامه اداره او ښآریان : د عامه ادارې ټول خدمات د خلکو لپاره وي ترڅو خلک ورڅخه په اغیزمن او راضي و اوسي.
3 - دولت ، خدمات او ښاریان: کوم خدمات چي د دولت په واسطه ترسره کیږي، د دولت د ساتني او برپایه کولو او همدارنګه ښاریانو ته د اسانتیاوو برابرولو لپاره دي. [8]

[8] ایرن برمهارډ. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت.صص. ۱۶-۲۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

د برېښنايي حکومتولی آغیزه د خدماتو پر ارایه

کټ مټ هماغسې چې معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي د تجارت د مدیریت او کنټرول پر څرنګوالي پراخه اغیز ښیندلی، په هماغه ډول حکومتولي هم په هره برخه کې ترې متاثره شوې. د برېښنايي حکومتولي (یا electronic government) اصطلاح په ټوله کې په حکومتولي کې راغلیو تحولاتو او په څه ډول چې دولتونه د کمپیوټر له بیلا بیلو اپلیکیشنونو استفاده کوي (یا ممکن استفاده ترې وکړي)، د لیدنې او څیرنې یو طرز دی. په حکومتولي کې د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په ځان کې د دولتي ارګانونو ترمنځ په داخلي اړیکو کې بدلونونه، تر عامو وګړو پورې د خدماتو رسولو په څرنګوالي کې بدلونونه او له یوه ارګان سره د عام ولس د تعامل په خاطر د نوو لارو چارو ایجادول، رانغاړي. په داخل کې دولتي ارګانونه هم تر ډېره پورې د شخصي شرکتونو په څیر د معلوماتو د مدیریت او له نورو سره د دې معلوماتو د شریکولو اړتیاوې لري، خو دولتي ارګانونه ممکن داسې معلوماتي سیسټمونه وکاروي چې د پیچلو او ځانګړو مقرارتو تر چتر لاندې د فعالیت جوګه وي، فرق نه کوي که دغه مقررات د ارګان د مدیرانو لپاره وي او یا د نورو لپاره. بل خوا، د دولتونو د خپلواکۍ او مسؤلیت منلو معیارونه هم معمولاً د شخصي سازمانونو له معیارونو مختلف هم وي او د هغو په پرتله سخت هم وي. د برېښنايي حکومتولۍ تمرکز پر دې دی چې د خپلو ارګانونو شتون ته په نړیوال جال باندې پراختیا ورکړي او دولتي وېبپاڼې لا مفیدې کړي، چې په دې پاڼو کې د مقرراتو یا د نورو پیچلو معلوماتو لنډیزونه، د انلاین همکارۍ زمینه مساعدول، د مالیې یا نورو برېښنايي تادیو اجازه ورکول او د Social Security یا Medicare په څیر پوستغالو د استعمالولو په خاطر د خلکو لاسنیوی راتلی شي.

هلته چې مراجیعن باید په فزیکي ډول دفتر ته سر وربنکاره کړي، کمپیوټري سیسټم کولی شي چې د هغوی لپاره د لیدنو وخت نیول اسانه او په دې ډول په لیکه کې د انتظار وخت یې کم کړي (چې اوسمهال د موټرونو ګڼ دولتي ارګانونه دغه اسانتیاوې لري.) یو ځل چې یو خدمت وړاندې شي، له هغه وروسته باید پرمختګ وکړي، نو یوې خواته که یو شمیر خدمات (مثلاً د مالیاتو برېښنايي تادیه) د خپلې اسانتیا له کبله پرمختګ کولی شي، بل خوا یو شمیر خدمات بیا ډېر زیات ګونګ وي او یا ممکن د ټولنې یوازې یوې کمکۍ برخې ته ګټه ورسوي.

د بریښنايي حکومتولی په واسطه تر سره کیدونکې خدمات باید ډیر مؤثره او پر وخت وي ترڅو وکولای شي د ننې وخت غوښتنو ته ځواب ووایي ، همدارنګه د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکې خدمات باید ډیر مډرن او عصري وي، ترڅو خلک د نوې لارو چارو سره بلد شي او خپل کارونه په اسانه توګه ترسره کړي. ولې چې بریښنايي حکومتولي خلکو ته مؤثره توګه او هم په مثمره توګه خدمات وړاندې کوي او خلکو ته دا اسانتیا ورکوي، چې خپلې ورځنیو چارو پریښودلو ته ضرورت نشته ، اوس تاسې کولای شې، چې د بریښنايي وسایلو پر مټ په هوساتوګه خپل ورځني مشکلات حل کړئ، ځکه چې دا کار کیدلای شي، چې د خلکو لپاره ډیر مفید ولې چې زیاته بیروکراسي، او کاغذپراني د رش او وخت د اخیستلو باعث ګرځي، خو بریښنايي حکومتولي دا شیان د ځان سره نه لري. کوم خدمات چې د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، پر وخت او بې له ځنډه او تکلیف څخه خلک ورڅخه آغیزمن کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولي تطبيق

د پيچلو معلوماتي سيستمونو او اوسنيو ډاينامیکو ويب پاڼو د سمبالښت په خاطر په اړينو مهارتونو د سمبال کارمندانو لاسته راتلل اسانه خبره نه ده. د دولتي ګمارنو پروسه تر ډېره بريده بې نظمه او بدلیدونکو ضرورتونو ته د غبرګون لپاره ډېره سسته وي او اکثره وختونه حکومتونه له شخصي سکتور سره په سيالۍ کې لاس و ګرېوان وي، ځکه چې شخصي سکتور لوړو استعدادونو ته ښايسته لوړ معاشونه ورکولی شي[9].

په زياترو قضيو کې د جامع برېښنايي حکومتولي تطبيق د دې غوښتنه کوي چې د يوه ارګان پر اهدافو او لومړيتوبونو بيا کتنه وشي. په دې سربيره، د انټرنټي کلچر او بيوروکراسيو ترمنځ هم يو کشمکش روان دی، ځکه انټرنټي کلچر پر دې څرخي چې معلومات تر دوديزو پولو هاخوا ته انتقال ومومي او بيوروکراسی بيا دا تمايل لري چې معلومات تر خپل ځان پورې محدود او په مرکزي بڼه کنټرول کړي. په دې ټولو خبرو سربيره هم، ان بې له دې چې د ارګانونو د چلښت په څرنګوالي کې بنسټي بدلون راشي، د يوه مرکزي پورټل په توسط عام ولس ته د معلوماتو رسولو په برخه کې هم پام وړ پرمختګ شوی ، چې دغه پورټل اوس USA.gov او پخوا FirstGov نوميده.

ټولنيز او سياسي اثرات

د هارټ ټيټر يوې څیړنی ومونده چې د څیړنی ګډونوالو د برېښنايي حکومتولي تر ټولو لويه فايده دا ګڼله چې د حکومت مسؤليت-مننه ورسره زياتېږي؛ دوهمه ګټه يې معلوماتو ته پراخه لاسرسی وښوده؛ او شايد هيڅنوونکي به نه وي چې اسانتيا يې دريمه ګټه وه.

د برېښنايي حکومتولۍ د غورځنګونو يو انتقاد دا دی چې په دې ډول حکومتولي کې د مرکزي همغږۍ او هم آهنګۍ نشت ليدل کيږی او دغه ډول حکومتولي ممکن په داسې ډول تطبيق شي چې دا پکې په پام کې نه وي نيول شوي چې يو ارګان دې ته هم ضرورت لري چې له ټولو ښاريانو سره يو شان، باثباته او بې پرې چلند وکړي. مثلاً، که يو ارګان خپلې سرچينې د خپلې ويبپاڼې په جوړولو مصرف کړي، نو هغه خلک چې انلاين نړۍ ته لاسرسی نه لري، ممکن ګومان وکړي چې د «دوهمي طبقې» خدمتونه ور رسېږي. په تېره بيا د بدمرغۍ ځای دا دی چې له انټرنټ سره ناټرلي وګړي اکثره په داسې بې وزله او منزوي ټولنو کې ژوند کوي چې دولتي خدماتو ته تر ټولو زيات اړمن وي.

خدمات

خدمات هغه پيژندل شوي کړني دي، چې د مشتريانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کيږي، (Stanton) ، يا خدمات هغه کړني، ګټي يا رضايت دی چې د توليد د عرضي لپاره ترسره کيږي، يا هغه کړني دي چې د توليد د ليلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کي مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غير مستقيم ډول سره دی د يو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کيدای شي ددي لپاره ده ته د ګټي مناسبه اندازه رسيږي او يا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقيم او يا غير مستقيم ډول سره خدمت بلل کيږي ، خو خدمات د ځانګړتيا وو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنيو پر اساس ، همدارنګه د سکټورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ويشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځينو څخه يادونه وکړو.

---

[9] ضياءالاسلام .شيراني. په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي. صص.۴-۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدماتو ډولونه

خدمات په خپل ځان کې زیات ډولونه لري ، خو موږ به دلته د ځینو پر اساس باندي د خدماتو ډولونه ذکر کړو، چې خدمات په عمومي ډول سره د وړاندي کوونکی سکتور پر اساس په دوه ډوله دي، عامه خدمات او شخصي خدمات ،

عامه خدمات

عامه خدمات هغه خدمات دي چي د دولت له خوا څخه د عامه ډومین یا خلکو لپاره چي تر ټو عامه ګټي په کښني وساتل شي. عامه خدمات د دولت پالیسیاني او پروګرامونه دي چي په عمل کي و آلاتو او کړنو ته اوښتي دي او د دولت د مختلفو برخو په واسطه ترسره کیږي، چي د ښاریانو د استفادي وړ وګرځي. دا باید مهمه برخه ونیول شي چي دلته د عامه خدماتو او د خدماتو د وړاندي کولو ترمنځ نږدي اړیکه موجوده ده. یا په بله خبره سره، عامه پالیسي د غوښتني وړ ده او عامه خدمات د خدماتو د وړاندي کولو هدف دي، یعني دا دغه معنا لري چي عامه خدمات وړاندي کول باید د عامه خلکو او افرادو غوښتني او توقعات په نظر کي ونیول شي. د دغه فعالیتونو نتیجه د دولت د ماشینري په اوسطه د عامه خدماتو وړاندي کول دي، تر ټو دا خدمات د عامه خلکو او افرادو د هوسایني او امنیت لپاره استعمال شي، چي دا کار د خدماتو د رسولو په آلاتو سره کیدلای شي. عامه سکتور: هغه سکتور دی چي د دولت له خوا څخه اداره کیږي او خلکو ته عامه خدمات وړاندي کوي، چي په رآس کي یي دولت قرار لري.

کوم خدمات او کړني چي د عامه سکتور له خوا څخه خلکو یا ټولني او ملت ته وړاندي کیږي عامه خدمات دي او خلکو ته په زیاته توګه په وړیا بڼه دي، خو ځیني وخت کیدلای شي چي یو اندازه قیمت ولري، کله چي په یوه سیمه یا هیواد کي عامه سکتور فعاله وي، نو د دولت خدمات هم په ښه بڼه تر ښاریانو پوري سیږي او که چیري د دولت عامه سکتور د نادرۍ سره مخ وي، نو زیات عامه خدمات به د کمزورۍ سره مخامخ کیږي.

دا هغه کړنو ته ویل کیږي چي د خاصو سکتورونو په واسطه د عامه رفاء لپاره د دولت له خوا یا نورو سکتورونو له خوا څخه وړاندي کیږي. عامه خدمات د خلکو او ټولني د هوسایني او نیکمرغۍ لپاره ترسره کیږي ترڅ، د خلکو لپاره د روځینو چارو پرمخ بیول کي اسانتیا رامنځته شي. دولتونه اړ دي چي د عامه خدماتو په ترسره کي کولو کي زیات پرمختګ راولي، تر ټو د خلکو اوسنیو غوښتنو ته ځواب ویونکي وي. ځکه کله چي عامه خدمات خلکو ته په ښه ډول سره وړاندي کیږي نو دولت د خلکو په وړاندي خپل مسوولیت او مشروعیت ترسره کوي.

شخصي خدمات

هغه خدمات دي چي د شخصي افرادو له خوا څخه د قیمت یا کوم بل هدف لپاره وړاندي کیږي. یا شخصي خدمات هغه خدمات دي چي د شخصي تصدیو له خوا څخه د دولت په اجازه سره ترسره کیږي، چي هدف یي د خدماتو ترسره کول د خاص قیمت پر اساس باندي. شخصي خدمات هغه خدمات دي چي د دولت د پالیسیو او قواعدو مطابق د شخصي افرادو په واسطه وړاندي کیږي، چي د د دولت لپاره یو اندازه ګټه او لاسته راوړنه هم لري، خو داسي خدمات هم شته چي د دولتي سکتور او شخصي سکتور یي په ګډه ترسره کوي، لکه ځیني قراردادونه چي دولت یي مصارف په غاړه اخلي او کار وربandي شخصي کمپنۍ یا اجوګاني کوي. او د زیاتو خلکو لپاره د اسانتیا باعث کیږي ، ولي ځیني داسي خدمات هم شته چي د دولت له خوا د خلکو د هوسایني لپاره ترسره کیږي خو یوه اندازه قیمت لري، لکه پارکینګونه، د ښاروالیو اکثریت خدمات او نور، ځیني بیا داسي دولتي خدمات سته چي د خلکو څخه هیڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیمت هم نه غواړي یعني بیله عوض څخه یې دولت وړاندي کوي، لکه اکثریت دولتي ساختماني پروژې چې یو پل یا بل څه جوړوي او دهغه لپاره هیڅ قیمت هم نه غواړي.

همدارنګه خدمات د ترسره کوونکي پر اساس هم په دوه ډوله دي، د مسلک اړونده خدمات او غیري مسلکي اړونده خدمات

الف- د مسلک اړونده خدمات

دا خدمات مسلکي خدمات دي چې د هغه افرادو له خوا څخه تر سره کیږي چې مسلکي وي، یعني دغه خدمات چې وړاندي یو مسلک ته اړتیا لري، ولي چې څوک دغه خدمت تر سره کوي باید د هغه اړونده خدمت مسلک هم ولري، چې دا خدمات تجارت مارکیټ، انفرادي، او همدارنګه په زیاته بڼه ترسره کیږي، دا خدمات د غیري مسلکي افرادو له خوا څخه نه شي ترسره کیدالای. دغه خدماتو ته مشورتي او مشکل حل کوونکي خدمات هم ویل کیږي ولي چې یو څوک یو خدمت ترسره کوي ، خو دی خپله د هغه خدمت په ترسره کولو باندي نه پوهیږي ، نو په دغه سي حالت کي مشکل رامنځته کوي، اوس که چیري مسلکي شخص یې وړاندي کول نو بیا دا خدمات ډیر د ګټي اخیستني وړ ګرځیدلای شي، همدانګه دا خدمات د مشوري پر اساس هم ترسره کیدلای شي، ځکه چې د هغه چا د تجربو او مشورو څخه استفاده کیږي چې په دې برخه کي مسلکي وي. دغه خدمات د خاصو پیژندل شوو اشخاصو په واسطه وړاندي کیږي، ځکه چې د داسي خلکو څخه مشتریان ښه راضي وي او کړني په ښه بڼه ترسره کوي، داسي به ډیر لږ پیښیږي چې مسلکي خدمات دي د بې مسلکه خلکو په واسطه ترسره کیږي، مسلکي خدماتو ترسره کوونکي افراد خپلواک وي او د بل چا ملاتړ یا لارښووني ته زیات ضرورت نه لري، او نه د زیات کنټرول او ارزیابی وړ وي، ځکه چې دوی په دې برخه کي مسلکي او تجربي خاوند وي، نو ځکه زیاتي ارزیابي او کنټرول ته ضرورت نه لري، دوی خپل خدمات په لاندي ډول ترسره کوي،

- د خپل مسلک په خاصیت باندي ځان پوه کوي
- د رقابت ضروریات یا مشکلات کموي
- پر خپل مسلک باندي کنټرول لري
- د یو بل سره د خپل مسلک په اړه ښه راشه درشه او تعامل لري. مسلکي خدمات چې د مسلکي افرادو په واسطه ترسره کیږي په لاندي ډول سره دي، ۱- مالي خدمات ۲- اعلانات ۳- تجارتي او مدیریتي لارښووني ۴- انجینري خدمات ۵- بنایي او معماري خدمات ۶- داخلي ساختماني او نور ډیزاینونه، ۷- حقوقي او طبي خدمات ۸- او نور هغه خدمات چې د خاص مسلک پر اساس یې یوازي مسلکي خلک په ښه بڼه ترسره کولای شي.

ب- غیري مسلکي اړونده خدمات

دغه خدماتو مصرفي یا غیري تولیدي خدمات هم ویل کیږي، دا خدمات په مکمل ډول سره یوازي په تجربه او توانایې سره ترسره کیږي معنا هیڅ مسلک او وړتیا ته ضرورت نه لري، دا خدمات هم کیدالای شي چې تجارتي او یا نور غیري تجارتي خدمات و اوسي، خو په دې خدماتو کي هیڅ تجربې ته ضرورت نشته او کیدلای شي، چې د افرادو په واسطه بې له زده کړي او تجربې څخه هم اجرا شي، ځکه چې په دې اکثریت ساده خدمات شاملیږي. په دې خدمات کي زیات مصرف په مشر باندي راځي او کاریګر د خدمت په ترسره کولو کي یوازي د اوږي سټړیا لري، نور هیڅ مصرف پري نه راځي او زیات وخت د مشر تر ارزیابي او کنټرول لاندي وي، همدارنګه اکثریت وخت یې وظیفه هم نه وي معلومه او د مشر او مدیر د لارښوونو مطابق خپل کار ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي خدماتو ترسره کوونکي اشخاص اکثريت بي سواده او يا هم بي مسلکه خلک وي، او که چيري سواداره هم خو بيا هم دا کارونه کولای شي، ولي چي دا کارونه يوازي توانايي ته ضرورت لري ، نه مسلک او پوهي ته. د دي خدماتو مثالونه کيدلای شي چي موږ په لاندي ډول ورکړو. ۱- د دفتر ضروري شيانو اماده کول، په کورونو، دفترونو او نورو ځايونو کي د پاکولو او صفايي خدمات، ۳- د رخصتي صفر کوونکي کمپنۍ خدمات، ۴- د غذا رسولو او راوړلو خدمات، ۵- ساعتيري کمپنياني، ۶- چوکيداري او پيره دارۍ خدمات ۷- او نور هغه خدمات چي هيڅ مسلک ته اړتيا نه لري او هر څوک چي توانايي ولري، کولای شي چي ترسره يې کړي.

د خدماتي کمپنيو مثالونه چي کومي کمپنۍ په کومه برخه کي خدمات ترسره کوي، کولای شو چي په لاندي ډول يې ذکر کړو، ۱- صحت اړونده (هسپتال، دواخاني، پروتيز، د دواو شرکتونه او نورر.) ۲- مسلکي خدمات (محاسبوي مرکزونه، قانوني او حقوقي اداره، معماري يا بنايي کمپنۍ اونورر) ۳- مالي خدمات (بانکداي، د پانګه اچوني مشورتي اداري، بيمه او نور) ۴- ميلمه پالني خدمات (ريستورانټ، هوټل، بستري او ډوډۍ خدمات، سفري يا سياحي خدمات، لوبي او نور) ۵- سفر خدمات(هوايي شرکتونه، د سفر نماينده ګۍ، پارکونه او نور) ۶- نور خدمات(سلماني، پټرول پمپونه، د چمنونو ايښودل، مشورتي خدمات، کلبونه، ډيزاني او نمايشي او نور).

ارايه:

په تجارب او اداري اولاح کي آرايه هغه کاري جوړښت يا کړنه ده چي د مشتري او وړاندي کوونکي ترمنځ رامنځته کيږي .دا په حقيقت کي د دوو ډلو ترمنځ متقابل عمل دی، چي د وخت په جريان کې چي کوم چي وړاندي کوونکی يا Provider يو خدمت وړاندي کوي او تر لاسه کوونکي يې رانيسي او يا هم ورڅخه آغيزمن کيږي .دا په حقيقت کي هغه څه دي چي د کمپنۍ له خوا څخه و ترلاسه کوونکي ته وړاندې کيږي، چې هغه يې په خپله نه شي ترسره کولای يا هم په خپله نه شي جوړولای .خو دا چي خدمات يا هم توليدا ت د يوې کمپنۍ له خوا څخه وړاندې کيږي ، نو دا هم د هغه کمپنۍ په پاليسيو اومعيارونو پو رې اړه چي څرنګه ارايه ترسره کړي .دا ضروري ده چي موږ ددې په هکله معلومات تر لاسه کړو چي کمپنۍ او يا هم په لويه سطحه سره دولت خدمات په کوم ډول ارايه کوي. ځيني وخت د خدماتو ارايې لپاره معلومه اندازه ماليه اخيستل کيږي، اکثره خدمات خلکو ته په وړيا ډول سره ارايه کيږي[10]. Indeed.com. 2021

ارايه څه ته وايي؟

*مشتريانو ته يا د ی وی اداري داخلي پيرودونکو ته د خدماتو چمتو کولو پروسه ده ،چي پکښي دخدماتو ډيزاين،پراختيا،ځای پر ځای کول،او عملي کول شامل دي.

John spacey.Simplicable.com

دخدماتو ارايه

*د خدماتو د ډيزاين يوه پروسه ده چي د چمتو کوونکي لخوا مشتريانو ته و ړاندي کيږي.

*د نفوذ درلودلو او ملکرتيا تکلاره ده.

*خلکو ته خدمات په موثره او موثمره ت وګه تر سره کول عبارت د خدماتو د ارايی څخه دی.

---

[10] . What is deliver. 2021 { http://www.indeed.com}

(c) ketabton.com: The Digital Library

*دا هغه طريقه ده چي يو شركت كارونكو ته د ICT خدماتو ته لاسرسی چمتو كوي.چي غ وښتنليكونه،د معلوماتو ذخيره كول او نوري سوداګريزي سرچيني پكښي شاملي دي. IGI Global دخدماتو ارايهن

دولت د عامه خدماتو په پراخ لړۍ كي له عدالت او امنيت څخه نيولي تر فردي وګړو او خصووی شركتونو پوري ټولو ته د خدماتو په وړاندي كولو كي مهم رول لري .د دوديزو عامه خدماتو سربيره لكه ښوونه او روزنه ،اداري خدمات هم شتون لري لكه جوازونه اخستل او نور...كوم چي داداري اجراتو او مقرراتو تابع دي.

ښه د خدماتو ارايه لپاره لاندي نقاط مهم دين

۱ن حكومت د اتباعو پر بنسټ اداري ته د ودي وركولو ا ړتيا درع كوي.

۲ن ښه اداره د پاليسی يو هدت دی تر څو د عامه خدماتو كيفيت ت مين كړی.

۳ن SIGMA د هيوادونو سره مرسته كوي تر څو دد وی د خدماتو و ړاندي كولو ك ړنلاري ته وده ورک ړي.

۴ن د مقرراتو د پراختيا ،بيا كتني او پلي كولو ملاتړ كول.

۵ن د تشخيصی وسيلو چمتو كول تر څو په ارزونه او بيا ډيزاين كي مرسته وک ړي.

د خدماتو آرايه

د هغه وخت څخه چي مدني او ملكي ټولني جوړي شوي دي او خلک په دولت او ټولني كي داخلي شوي دي، نو خلكو د دولت سره د يو ټولنيز تړون پر اساس موافقه كړي ده، نو په دغه وخت كي د خدماتو د وړاندي كولو موضوع مهمه كيږي ، دولت خلكو ته ماليات او د ځانونو واک وركوي او د دوی قانون پر ځان مني، نو ددي په بدل كي دولت خلک او ټولني ته د ځاني او مالي خطرونو څخه د ساتني مسووليت ترسره كوي، نو په دې اساس دولت پر ځان باندي ډير غټ مسوليتونه مني چي بايد په موثره او مثمره توګه يې ترسره كړي. چي دغه غتي دندي ته واقعيت وركړي ، نو عامه خدمات په دې ځای كي د دولت د ماشينري په حيث څرګنديږي.

عامه خدمات د دولت او ښاريانو ترمنځ يو پل جوړ كړی دی(چي د خلكو عمومي غوښتنو ته ځواب ووايي.) يا په بله اصطلاح عامه خدمات د پاليسيو او پروګرامونو د جوړولو او عملي كولو يو مسووليت په غاړه وړي، ددي هدف لپاره چي د عامه رفاء خدمات ترسره كړي تر څو د عمومي ملكيانو د ژوند معيارونه لوړ كړي. عامه خدمات د دولت له خوا د خدماتو په وړاندي كولو كي د داخليدو احساس ته پرمختګ وركوي كوم چي دولت ته يي ګټه نه رسيږي. نو ددي لپاره چي عامه خلک راضي و اوسي د عامه پاليسيو د عملي كولو څخه ، نو د قوانينو قوي كول او د عامه رفاء بهبود د عامه خدماتو مؤثريت ډيروي. د خدماتو وړاندي كول يو ډير لوی كار جوړيږي، ځكه چي دا ملت د جوړولو يو اساسي ساختار څخه نماينده ګي كوي، چي دا د دولت او دولت او خلكو ترمنځ واقعي ارتباط او لينک رامنځته كوي، همدارنګه د دولت ارزښت د خلكو په وړاندي ډيروي، او په اخيره د دولت او كاركوونكي ترمنځ يو بونډ يا تړاو رامنځته كوي. د كومه راهيسي چي د خدماتو مؤثره وړاندي كول د عامه خدماتو نتيجه كيږي، نو دوی ته د دوی د كار ترسره كونه معلوميږي، چي څومره د دوی كار مهم او ضروري دی. [11]

Walle and scott 2009[11]

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو الغزالي ۲۰۰۸، د خدماتو د ارايې د تونايي لپاره د موثره خدماتو د وړاندې کولو لپاره یو لیست جوړ کړی چې که چیري د خدماتو وړاندې کول موثره وي، نوباید په داسې شکل سره وي لکه لاندي:

- ✓ عامه خدمات باید په داسې شکل سره وي چې د خدماتو او سامان الاتو وړاندې کول باید په لږ قیمت او د وخت پر پام کې نیولو سره ترسره شي.
- ✓ خدمات باید په داسې ډول سره وړاندې شي ، چې ټول خلک په مساویانه توګه ورڅخه استفاده وکړي او په شفاف ډول سره وي.
- ✓ خلک باید داسې احساس ولري چې دولت د دوی اساسي حقوقو ته پاملرنه کوي او دوی باید د ځان څخه د دولت قوانین پر ځان باندې ومني.
- ✓ د عامه خدماتو په وړاندې کولو کې باید د دولت د فیزیکي فشار څخه کار وانخلي او دولت باید خپل حقوقي قوت په بنه ډول استعمال کړي چې خلک یې په خپله خوښه اطاعت وکړي.
- ✓ خدمات باید په داسې ډول سره دولت وړاندې کړي چې خلک هیڅ د بیري او وحشت احساس ونه کړي او په ارامه فضا کې د دولت د خدماتو څخه ګټه واخلي.
- ✓ په اخیر کې د دولت هر قضایي پریکړي باید بیله کومه تعصب څخه خلکو ته واورول شي.

نو په اخیره کې د عامه خدماتو وړاندې کولو هیواد په هیواد سره فرق لري، نو دا هغه څه دي چې دولتونه کوښښ کوي چې خپل په خدماتو کې د داسې لارو چارو څخه استفاده وکړي چې د دولت لپاره د خلکو رضایت ډیر کړي او خلک د دولتي خدماتو څخه راضي واوسي، نو ځکه د یو هیواد خدماتو وړاندې کول د بل هیواد سره کیدای شي فرق ولري.

دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندې کیږي

د خدماتو وړاندې کول د دولت د کلیدي دندو څخه دي. دولت په دې برخه کې تر نورو په زیاته انداره ښکیل دی ځکه چې دولت هغه ساختار دی چې د کولای شي عامه خلکو ته د امنیت، عامه تنظیم، زیربنایي، مدیریت او لارو ترتیب او نور خدمات وړاندې کړي. نو پورته څیزونه دولت ته دا واک او صلاحیت ورکوي چې پورته خدمات ترسره کړي، دا خو منل شوي خبره ده چې دولت په ټولنیزه سطحه د داسې اساسي خدماتو په وړاندې کولو کې مسووله دی .

(د خدماتو وړاندې کول. جین ایګمین-۲۰۰۷.) د نوموړي پر اساس دولتونه خلکو ته خدمات د لاندي لارو په واسطه وړاندې کوي[12]

- ➢ تعلیم او مکتب: دولتونه اوس خلکو ته عامه خدمات د مختلفو لارو څخه وړاندې کوي چې یو یې هم تعلیمي خدمات دي چې د مختلفو لارو چارو په واسطه یې ترسره کوي، چې د هغو د جملې څخه مفت تعلیم وړاندې کول دي، دولتونه اوس کوښښ کوي چې خلکو ته تعلیمي خدمات وړاندې کړي چې ترڅو خلک د دولت او هیواد په اهمیت پوه شي او دولت په پراخه معنا مشروعیت ترلاسه کړي. دولتونه تعلیمي خدمات د پوهنتونو، مکتبونو، انسټیټونو، انجوګانو، محلي تعلیمي صنفونه، انټرنیټ له لاري ، بهر ته د زده کړیالانو استولو او نورو لارو چارو په واسطه وړاندې کوي.

[12]جین .ایګمین. د خدماتو وړاندې کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټولنیز امنیت : د دولتونو د لومړنیو دندو څخه چي باید ترسره یې کړي هغه هم د امنیت ټینګښت دی چي باید په ډېره ښه بڼه یې ترسره کړي. دولتونه خلکو ته د امنیت او هوساینې او بې له بیرې څخه د ژوند کولو خدمات وړاندي کوي او خپل امنیتي تدابیر نیسي ، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. په نننۍ عصري نړۍ کي دولتونه امینتي خدمات د مختلفولارو چارو په واسطه ترسره کوي، انټرنیټ له لارې، د کیمرو، امنیتي ګارډونو، استخباراتو او نورو له لارې خلکو ته امنیتي خدمات وړاندي کوي.
- حقوقي حفاظت: دولتونو د خلکو د حقوقو د ساتني لپاره خلکو ته حقوقي خدمات وړاندي کوي، تر څو په هیواد کي یو فرد پر بل باندي تیری ونه کړي او د هغه د حقوق تر پښو لاندي نه کړي. حقوقي خدمات د دولت له خوا څخه په وړیا ښه ترسره کیږي ولي دولت دا اړتیاوي د خلکو څخه په مالیاتو کي پوره کوي په غیر مستقیم ډول سره. دولتونو خلکو د حقوقي خدمات د مختلفو وسایلو له خوا ترسره کوي چي د هغوی له جملي څخه د هر ډول قضیي لپاره د محکمي شتون، د مداقع وکیلانو شتون، د حوزو شتون، څارنوالي، شوراوي، پارلمان، قانون ، مسودي، مسوبي او نور شتون لري چي دولت له دې لارو کولای شي چي د خپلو ښاریانو لپاره حقوقي خدمات وړاندي کړي.
- عمومي خدمات: دولتونه خلکو ته په پورته ذکر شویو خدماتو سربیره نور هم زیات خدمات د مختلفو وسایلو په مټ تر سره کوي، چي کولای شو چي په لاندي ډول یې یادونه وکړو، د ښارونو اړونده د خدماتو لپاره د ښاروالیو شتون، غیري انتفاعي اداري شتون، د معلوماتو لپاره د د انټرنیټ شتون، د قراردادونو او پروژو په واسطه زیربنایي کارونه او نور اړوند کارونه ترسره کول، تجارتي جوازوو ورکولو سره د تجارت خدمات وړاندي کول، د ټولنیزي میډیا د کارولو اسانتیا، د خبري اژانسونو په واسطه د حالاتو په واسطه د خلکو خبرول، د صفایي او پاکوونکي خدمات د خاصو کارمندانو او وسایلو په واسطه، د شکایتونو د اوریدلو لپاره د شکایت بکسونو اینښودل او نور زیات لاملونه سته چي دولت خلکو ته د هغو په واسطه خدمات وړاندي کوي، چي ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي[13].

د خدماتو د طبقه بندی مقالي پر اساس د خدماتو د وړاندي کولو لاري چاري چي دولت استفاده ورڅخه کوي په لاندي ډول سره د مختلفو کټګوریو پرمټ ترسره شوي دي چي خدمات وړاندي کوونکي برخي پر څلورو برخو ویشل شوي دي:

1 - دولت د ګټي لپاره: عامه سکتور، د پوسټ دفترونه، اوبه ، پولیس، برق
2 - د دولت د ګټي لپاره نه وي: خیریه بنسټونه، زاړه کورونه، د ښځو اړونده ټولني، ادبیاتي خدمات، همدارنګه رفاه.
3 - غیر دولتي انتفاعي: تجارتي سکتور، بانکونه، هوټلونه، هوایي شرکتونه، د سفر نماینده ګی، بیمه، قانوني، طبي او مشورتي خدمات.
4 - مسلکي خدمات: امنیتي کارکوونکي، حساب کوونکي، تفتیش کوونکي، کمپیوټر کاران اونور.

خدمات کیدلای شي چي په مختلفو لارو وویشل شي، چي د نوموړي مقالي پر اساس یې وړاندي کوونکي لاري د خصوصیاتو له کبله پر اووه ډولونو ویشل شوي دي:

---

[13] جین.ایګمین. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

a. د مشتريانو د تداخل د درجي پر اساس- د خلکو په واسطه ترسره کوونکي: چي مشتري بايد موجود وي چي ترڅو د دي خدمت څخه استفاده وکړي، د معلوماتو پروسس- د خدماتو د ترسره کولو يا مصرفولو لپاره د خلکو يا مشتريانو سره بايد وخت، کافي پوهه او معلومات موجود وي.

b. د خدماتو د واقعيت پر اساس: چي ځيني خدمات دي چي ډير ضروري دي البته په اوسنيو وختونو کي د زيات او يا ټوله خلک ورڅخه استفاده کوي، چي هغه د ټليفون خدمت دی چي د ټليفون په واسطه ترسره کيږي.

c. د خدماتو د تر سره کوونکي د مهارت پر اساس: ډير مسلکي خدمات: کوم چي په زياته اندازه سره پوهي ته ضرورت لري، چي دا خدمات د خاصو مهارت لرونکو اشخاصو په واسطه ترسره کيږي، لکه ډاکتران، حقوقپوهان،انجينران، پيلوټان او نور. غيري مسلکي خدمات: هغه خدمات چي زيات مهارت ته اړتيا نه لري، چي ترسره کوونکی يې بايد خامخا مسلکي پوهه ولري، لکه ، د صفايي کارونه، د کوچنيا روزنه او نور.

d. د تجارت اړونده د خدماتو ترسره کوونکو پر اساس: کوم خدمات چي دولت او يا يې هم شخصي سکتور وړاندي کوي، کيدلای شی چي د ګټي د لاسته راوړلو لپاره وي چي وړاندي کوونکي يې دولتي سکتور، تجارتي سکتور، داخلي/مسلکي سکتور، انتفاعي سازمانونه.

e. -د مارکيټ د برخي د استعمالونکو پر اساس: مصرف کوونکي خدمات چي دا خدمات هم کيدلای شی چي د دولتي سکتور او هم کيدلای شي چی د شخصي سکتور په واسطه ترسره شي، کله يو ځل مصرف شي بيا له منځه ځي، چي ترسره کوونکي يې دادي، دواخاني، کلبونه، سوپرمارکيټونه، او نور.

f. د قانون د درجي پراساس: دا هغه خدمات چي د قانون پر اساس باندي ترسره کيږي يا يې بايد ترسره کوونکی خپلي قانوني لاري چاري ولټوي او بيا خپل کار ترسره کړي. چي ترسره کوونکي يې دادي، دولتي کارکوونکي، مامورين، بانکي افراد، بيمي کارکوونکي، حقوقي مدافع وکيلان، او نور..

g. د کارکوونکو د اختراع يا نوښتونو پر اساس: په دې ډله هغه خدمات راځي چي کيدلای شي چي نور افراد يې هم ترسره کړي خو دا خلک يې زيات مهارت لرونکي او مسلکي دي، لکه ډريوران، پاکوونکي، ترميمونکي، کمپيوټري کارپوهان، نباتي ښکلا کارکوونکي، او نور.. نو په پايله کي موږ ويلای شو چي دولت يا هم شخصي سکتور کولای شي چي تولني او خلکو ته خدمات په يو اندازه قيمت او يا هم بيله قيمت څخه خدمات ترسره کړي خو موږ د خدماتو د ترسره کوونکو په اړه زيات بحث وکړ او هغه خلک چي خدمات ترسره کوي او يا هم دولتونه ورڅخه استفاده کوي، د مختلفو کټګوريو پر اساس مو بيان کړي. ځکه دا ټول هغه خلک او يا هم لاری چاری وي، چي دولتونه کولای شي، د دوی پر مټ خلک کارونه او عامه خدمات ترسره کړي او اوس يې هم وړاندي کوي. نو ځکه دا چي موږ خدمات وپيژندل نو دا به بده نه وي چي ددي خدماتو د ترسره کوونکو په اړه بحث وسي چی نوموړي خدمات د چا له خوا څخه وړاندي کيږي.

د بريښنايي حکومتولی وسايل:

داچي موږ په دي اړه بحث وکړی چي بريښنايي حکومتولي د خدماتو پر آرايي باندي تاثيرات لري، او کولای شي چي د خدماتو په کيفيت کي پرمختلګ راولي. خو دا پرمختګ يوازي په دولت او خلکو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي راتللی، دا پرمختګونه د وسايلو پر مټ راوستلای چي دا وسايل په زياته اندازه د دولتونو له خوا څخه اماده کيږي او کيدلای شي چي د شخصي سکتور هم په کښي د پام رول ولوبوي خو په زياته اندازه دولت په دي برخه کي ښکيل دی، دا چي موږ د بيښنايي حکومتولی پر پرمختګ او اسانتياوو باندي بحث وکړی نو چي دا آسانتياوي په بريښنايي حکومتولی کي د کومو لارو په واسطه راوړل کيږي، په دي اړه بحث کوو، د بريښنايي حکومتولی وسايل او لاري چاري چي خدمات ورڅخه ترسره کيږي، زيات دي خو موږ به دلته د ځينو يادونه وکړو همدارنګه به ددوی د استعمال په اړه هم بحث وکړو چي په کومه برخه کي زيات رول لري او کوم خدمات ترسره کولای شي. خو داسي نه ده چي يوازي همدومره دي، بلکي ډير زيات دي، خو موږ يوازي د يو څو څخه يادونه کوو:

1 - **انټرنيټ:** دا چي په ننۍ عصري او اليکترونيکي نړۍ کي د انټرنيټ استعمال ډير زيات دی، نو د بريښنايي حکومتولی په برخه کي هم ډير زيات رول لري، چي په لاندي ډول سره به يې وپيژنو: د انټرنيټ د منځ ته راتللو لومړنی نښي نښاي په ۱۹۵۷ م کال کي لټولی شو. دا هغه وخت و چي پخواني شوروي اتحاد په خپله فضايي بيوۍ د سپوتنيک (Sputnik) په نامه کيهان ته ولیږدوله. په همدي وختونو کي د امريکا متحده آيالات هم په دې فکر کي شوه چي څنګه به وکولۍ شي خپلي فضايي پروبې تر ژوءې او دقيقي څارني لاندي راولي. په ۱۹۶۲ م کال کي د امريکا هايي ځواک و يو تن د Rand paul baran په نامه دې ته وګوماره ، چي که چيرته د امريکا په ځينو ښارونو اتومي بريد وشي نو دوی به څنګه د خپلو اتومي توغندويو پروګرام په خپل لاس کي ولرلی شي. [14]

نو دده دله اوږده کار او هلو ځلو وروسته، هوايي ځواک ته د يو داسي نيټ ورک جوړولو مشوره وکړه چي په هغه کي ډير کمپيوټرونه يو بل سره تړل ي وي او مهم معلومات له يو کمپيوټر څخه بل ته په اسانی انتقال شي. چي لومړی يې د APRA نيټ ورک سيستم جوړو کړ چي يوازي څلور کمپيوټرونه په کې له يو بل سره تړلي وو او د همدې ايجنسی سره د تړاو له امله يې د APRANET نوم ورکړ. په ۱۹۷۳کال کي د DARPA يوي کارکوونکي ډلې چي مشر يې Vinton Cerf و د TCP/IP پروتوکول له لاري په دې بريالۍ شو چي د کمپيوټرونو بيلابيل نيټ ورک سيستمونه په خپلو کي سره وتړي. په ۱۹۷۴ کال کي د همدغي ډلې لهخوا څخه دي نيټ ورک سيستم ته د Internet نوم ورکول شوو. د انټرنيټ کلمه له دوو کلمو interاو net څخه جوړه ده چي inter د نړيوال او net د جال يا شبکي معنا ورکوي چي مجموعي معنايي نړيواله شبکه ده.انټرنيټ تعريف: د کمپيوټر د نيټ ورکونو يو نيټ ورکی دی، کوم چي د معلوماتو (Data) د استونې له پاره سره ورته ژبه يا پروتوکول کاروي. هغه نيټ ورکونه چي انټرنيټ جوړوي، په ولايتونو، هيوادونو او نړۍ کي خواره دي او هر کمپيوټر چي ددي نيټ ورکونو څخه يوه سره هم تړلي وي د انټرنيټ برخه ده. (Enc.Wiki)

که څه هم انټرنيټ لومړي ځل بّ امريکا کي د ځانګړي نظامي ضرورت له مخي ايجاد شو خو وروسته يي د يو نړيوال جال بڼه خپله کړه او ګرده نړۍ يې د ځان سره په دې جال کي راونغښتله. په دې توګه انټرنيټ نه يواځي د انسانانو ترمنځ د معلوماتو تبادله او اړکي اسانه کړل بلکي د نړۍ خواره واره تنابونه يط هم رالنډ کړل او دنيا يې په يوه نړيوال کلي واړوله. (انټرنيټ. عبدالهادي مومند .۲۰۱۷).

---

[14] Encyclopedia.Wikipedia .۲۰۰۴،

(c) ketabton.com: The Digital Library

2 - **معلوماتي ټيکنالوژي يا IT :** معلوماتي ټيکنالوژي د ننی بريښنايي حکومتولی يوه برخه ده چي د دولتونو سره د خلکو لپاره د معلوماتو او معاملاتو په ترسره کولو او وړاندي کولو کي کمک کوي. د معلوماتي ټيکنالوژي څخه د بريښنايي حکومتولی په برخه کي زيات کار اخيستل کيږي او تر ډيره بيده هم کاميابه ګڼل کيږي. د هرډول بريښنايي موادو او معلوماتو د رامنځته کولو ، پروسس، کولو ، ذخيره کولو، بياترلاسه کولو او تبادلي لپاره د کمپيوټرونو کارولو ته ويل کی.ي آی تي د شخصي يا تفرحي ټيکنالوژيو خلاف معمولا د سوداګريزو عملياتو په ساحه کي کاريږي. معلوماتي ټيکنالوژي د معلوماتي او مخابراتي ټيکنالوژۍ)ICT) فرعي مجموعه ګڼل کيږي. د معلوماتي ټيکنالوژۍ سيسټم (آی تي سيسټم) عموما يوه معلوماتي سيسټم ، د مخابراتو سيسټم يا په لا ډير مشخص ډول د کمپيوټر سيسټم ته د هارډوير، سافټوری او نورو جانبي او الحقي وسايلو په ګډونو ويل کيږي. چي د آی تي کارکوونکو د يوې محدودې ډل لخوا پر مخ وړل کيږي دا اصطلاح عموما د کمپيوټر او کمپيوټري شبکي لپاره د مترادفي اصطلاح په توګه کاريږي، خو بيا هم د معلوماتو د ويش نورې ټيکنالوژۍ لکه تلويزيون او ټيليفونونه هم رانغاړي. په اقتصادي کي ګڼ محصولات يا خدمات له معلوماتي ټيکنالوژۍ سره تړلی دی، چي د کمپيوټر هاډوير، سافټوير، الکترونيکي توکي، سيمي کنډکټرونه، انټرنيټ، مخابراتي تجهيزات، او اي کامرس پکي د يادول وړ دي.

3 - **کمپيوټر:** کمپيوټر لکه څرنګه چې مخکې په نامه، هغه شخص تل هڅه کوي چې خپل ژوند اسان کړي، او له همدې امله د برېښنايي کمپيوټر جوړ، تاسو ته اجازه په چټکۍ سره د اړتيا وړ کړنې ترسره کړي. لومړی د کمپيوټر، او يا په څېړ، په نامه abacus - يو عام شمېرلو تخته. دا ساده محاسبه ته اجازه ورکوي، او برابريږي وه خورا ساده دي. د لومړي پروګرام د کمپيوټر توکي د ماشين جوړ شوی او مشهور په Dzhon Fon Neyman 1946 نوم ساينس پوه-رياضي وړاندې. د د ټکنالوژۍ مترقي پراختيا، د زيات شمېر نوې پروژې د راڅرګندېدو سره سره، د لومړي ځل کمپيوټر د اصولو ډېر کارول او عصري وسايل. Von نيومن يوازې کار نه درلود، خو سره د همکارانو. هغوی په مرسته سره، دا به د د ميکانيزم په راتلونکي جوړښت معلوم کړي. د هغه په وينا، هغه له يوه څخه زياتو آله لري، سره د بهرنيو په اوږدو کي، پرته له کوم، هم، نيوله نه شي کولای. دا هغه آله چې د منطقي او حسابي عملياتو او يا ترسره الوبخارا (arithmetic منطق واحد) د کنټرول، او يا UU. دا هم ضروري و، او د پلورنځي د پروګرامونو او د معلوماتو د ځينو حافظه. بهرني توکي د مختلفو معلوماتو دنده او خارجي ترسره کړي. Dzhon Fon Neyman وړانديز وکړ چې د حافظې بايد په داسې يوې لاره چې د خپلو ټولو حجری به د يو مساوي ته رابللي او دکمپيوټری نورو توکي موجود وي ترتيب شي[15].

د رياضي د جوړښت تر څنګ او د لومړي کمپيوټر د اساسي اصولو په ګوته، په لاندې توګه وه. قوماندانی بايد په ترتيب سره د پراسس، هغه څه چې د سافټ وير د کنټرول د اصل په نامه له خوا ترسره شي. ټول پروګرامونه، سره د معلوماتو په اوږدو کي په يوه حافظه، چې، په خپل وار، د حجراتو پورته دی زيرمه شي. د دوی هر يو د خپل شمير، او بهيرګر په هر وخت کې موجود دی. دا اصول دي مشاهده کړي، او په ځينو عصري کمپيوټر، چې د "شاليد-neymanskimi" ته راجع کيږي. نو، نيومن دا وويل شي، هغه څه چې دی د يو کمپيوټر د يو تعريف ورکړ.

[15] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

عصري کمپیوټر: د نن ورځې د ولایتي شوراګانو ستونزه دا ده چې د یوه لوړ سرعت مالومات د استملاک، د پروسس، انتقالول او د ترلاسه کولو معلومات برابر کړي. دا باید د تولید واحدونو د کارکوونکو او مدیریت لپاره مناسب وي. زموږ په وخت کې، د ټکنالوژۍ د لوړ سرعت پرمختګ، د ټکنالوژۍ د نوي ډولونه د راڅرګندېدو په موده کې، د ولایتي شورا ده، که نه د ټولو، نو هر دوهم کس. معمولا دا یو شخصي کمپیوټر چې په دې موخه د وصل د معلوماتو د شبکې، په دې توګه زموږ د ژوند یوه ډېره مهمه برخه ده. اوس د کمپیوټر دی - د معلوماتو اصلي وسیله او په دفتر او په کور کې. نږدې په ټولو کار سره د معلوماتو سره دا ترسره کړي، چې آیا دا د متن پېغام معمول او یوشان او یا د یو تفریحي فلم کتل. د نن ورځې تر ټولو پرمختللي کمپیوټرونه په ماډل کې ستونزې چې نه د کړنو د یو الګوریتم، چې د مصنوعي استخباراتو نوم په څرګند ډول جوړ حل پیچلې بیولوژیکي او فزیکي پروسو لپاره کارول کیږي.

په دې ساحه کې، کمپیوټرونه دي یوازې د خپل پرمختګ پیل، له دې امله چې د کمپیوټر په داسې ستونزو د حل ده، په داسې حال کې چې دا ناشوني خبره ده. د عصري کمپیوټر دي چې د کمپیوټر د څلورم نسل د بې سارې، خو یو شمېر رعیت له دوی پنځم لري. او حقه، نو د سافټ ویر د چټک پرمختګ ورکول. له همدې امله، د دې پوښتنې په واحد، دقیق ځواب نه دی. نو، کمپیوټرونه - دا څه پرته چې نن هر څوک کولای شي نه په عصري ژوند وکړي. (Enc.Wiki)

4 - **برېښنالیک (په انګرېزي: electronic mail یا e-mail)** د لیک تر ټولو چټکه بڼه ده. برېښلیک د هغه کمپیوټر په مرسته چې انټرنټ ته لاسرسی ولري لېږل کېږي. د ایمېل یا برېښنالیک د څلوېښتمې کالیزې په مناسبت یوې ویبپاڼې (mashable.com) د برېښنالیک د تکاملي یا بشپړتیایي تاریخ د څلوېښتو کلونو ډیزاینونه خپاره کړي دي. برېښنا لیک چې په لومړیو کلونو کې یوازې د یو کم شمېر ساینس پوهانو یا موسسو د ارتباط وسیله وه نن سبا دومره عام شوی چې حتی د ډېرو داسې کسانو لپاره چې ښایي په میاشتو کې یې یوه کرښه خط نه لیکه بې ایمیله ګوزاره ګرانه شوې ده.[16]

ډېر خلک مجبوره دي چې د ورځې څو څو ایمیلونه ولیکي یا د نورو برېښنالیکونو ته ځواب ولیکي . لومړنی برېښنالیک د انفورماتیک یوه انجنیر، چې رې ټامیلسن نومېږي، په ۱۹۷۱ ع کال ولېږه. ده یو کال وروسته د پوهنتونونو لپاره د انټرنټ له لارې د مالوماتو د تبادلې یو خاص سیستم جوړ کړ. رې ټامیلسن په ۱۹۷۱ کال په خپل لومړني ایمیل کې لیکلي وو:qwertyuiop-send (mashable.com) ویبپاڼې د لومړني برېښنالیک په ویاړ د ایمیل د ۴۰ کلن بشپړتیایي پړاو ډیزاینونه خپاره کړي دي. د بریتانیا ملکه دوهم الیزابت لومړنۍ جګپوړې مقامه وه چې په ۱۹۷۶ کې یې برېښنالیک ولېږه. په ۱۹۷۸ کال ایمیل له پوهنتونونو دباندې د لومړني ځل لپاره وکارول شو.

په ۱۹۸۲ کې د ایمیل (e-mail)کلمه د لومړي ځل لپاره وکارول شوه. په ۱۹۸۹ کې په برېښنالیک کې ښه راغلاست (welcome)، ایمل ورسېد(sent)، یو ایمیل لرئ، او خدای پامان عبارتونه ثبت شول چې تراوسه اکثره شته. په ۱۹۹۷ کې مایکروسافټ هاټ مېل (hotmail)او وروسته اوټ لوک (outlook) په انټرنټ کې فعاله کړل. په ۱۹۹۸ کې د سپم (spam) اصطلاح د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شامله شوه. په ۲۰۰۳ ع کال د امریکا د هماغه وخت ولسمشر جورج ډبلیو بوش له سپم سره د مبارزې قانون توشیح کړ. په ۲۰۰۴ ع کال په ایمیل او چټ کې

[16] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاروېدونکي لنډوني (لکه؛ ru) د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شاملې شوې. په ۲۰۰۷ ع کال ګوګل جي مېل (gmail) د عامو خلکو لپاره وړاندې کړ او په ۲۰۱۱ کې د (e-mail) کلمه په (email) بدله شوه. (Enc.Wiki)

5 - **د سیرچ یا لټون سیستم :** یو سافټویر او هارډویر د ویب له اړیکي سره په ګډه په انټرنیټ کې د معلوماتو د لټون وړتیا برابروي. د لټون ماشین معمولا د هغه سایټ په معنا دی چې د سیستم د اړیکي (مخکې-پای) کوربه‌توب کوي. د لټون د ماشین د سافټویر برخه د لټون انجن دی – د پروګرامونو هغه ټولګه چې د لټون د ماشین فعالیت وړاندې کوي او معمولا د لټون انجن جوړوونکې کمپنۍ سوداګریز راز دی. د لټون ډېرې ماشینونه د نړۍ په کچه په ویب سایټونو کې معلومات لټوي، مګر داسې سیستمونه هم شته چې کولی شي د FTP یا د فایل د لېږد پروتوکول د سرورونو فایلونه، په آنلاین پلورنځیو کې شته توکي، او د Usenet خبري ګروپونو معلومات وګوري. د لټون پراختیا د عصري انټرنیټ یو له لومړیتوبونو څخه دی (د لټون انجنونو په کار کې د اصلي مسائلو په اړه ژور ویب مقاله وګورئ). د سټاټیسټا د شمېرو له مخې، د ۲۰۲۱ کال په اکتوبر کې د لټون د ماشینونو کارول په لاندې ډول وېشل شوي وو:

ګوګل – ۸۶،۶۴ سلنه

بېنګ – ۷ سلنه

یاهو – ۲,۷۵ سلنه د ۲۰۲۱ کال په اګست میاشت کې د سټاټ کاونټر ګلوبل د شمیرو له مخې، په آسیا کې چینایي سرچیني بایډو (Baidu) وکړای شول د انټرنیټ د بازار نږدې ۳ سلنه برخه ونیسي. په بدل کې یې بیا په همدې سیمه کې یانډېکس (Yandex) له یاهو څخه وړاندې شو او نږدې ۲ سلنه برخه یې خپله کړه او په ډلبندۍ کې یې دریم ځای خپل کړ.

6 - **ګرځنده ټیلیفونونه:** د بشر یوه مهمه اختراع ګڼل کیږي، ځکه چې د مصرفي ټکنالوژۍ یوه تر ټولو ډېره کاروېدونکې او تر ټولو ډېره پلورل کیدونکې برخه ده. ګرځنده ټیلیفونونو د محبوبیت له نظره په ځینو ځایونو کې چټکه وده کړې ده، د بېلګې په توګه په بریتانیا کې په ۱۹۹۹ کال کې د ټولو ګرځنده ټیلیفونونو شمیر د کورونو تر شمیر زیات شو. دا مهال ګرځنده ټیلیفونونه د نړۍ په هر ځای کې موجود دي او د نړۍ په کابو نیمو هیوادونو کې څه باندې ۹۰ سلنه خلک لږ تر لږه یو ګرځنده ټیلیفون لري.

ځیرک ټیلیفون : ځیرک ټېلیفونونه یو شمیر داسې ځانګړني لري چې له نورو یې بیلوی. د مخابراتو نړیواله اتحادیه د هغو کسانو کچه اندازه کوي چې انټرنېټ ته لاسرسی لري او د موبایل-براډ بنډ فعال ګډونوال یې بولي (چې ټابلېټونه او داسې نور موبایلونه په کې راځي). په پرمختللې نړۍ کې دا مهال ځیرک ټېلیفونونه د مخکېنیو ګرځنده ټېلیفونونو تر سیستمونو ډېر کارول کېږي. په پرمختللو هېوادونو کې ځیرک ټیلیفونونه د ګرځنده ټیلیفونونو شاوخوا ۵۰ سلنه برخه جوړوي. (Enc.Wiki)

ساده ټیلیفون: د ساده ټیلیفون اصطلاح معمولاً هغو ګرځنده ټیلیفونونو ته کارول کیږي چې د اوسنیو ځیرکو ټیلیفونونو په پرتله یې وړتیاوې کمې وي. ساده ټېلیفونونه پر ملټي مېډیا، انټرنېټ او نورو لومړنیو وړتیاوو سربېره معمولاً د غږیزې اړیکي او متني پیغامونو وړتیا لري. یو ساده ټېلیفون تر یوه داسې معمولي ګرځنده ټېلیفون ډېر کارونه کولی شي چې یوازې د اړیکو ټینګولو او پیغامونو لېږلو وړتیا لري. ساده ټېلیفونونه او ابتدایي ګرځنده ټیلیفونونه له یوه اختصاصي او کارن برسېر سافټویر څخه استفاده کوي. د دې پر خلاف، ځیرک ټېلیفونونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معمولاً د ګرځنده ټیلیفون له چلوونکي سیستم څخه استفاده کوي چې تر ډېره د ډیوایسونو تر منځ مشترکي ځانګړني سره شریکوي.(Enc.Wiki)

استفاده: ګرځنده ټېلیفونونه د بېلابېلو موخو لپاره کارول کېږي چې د کورنی له غړو سره اړیکه ټینګول، سوداګریزې چارې مختته وړل او په بېړنیو حالاتو کي ټېلیفون ته لاسرسی یې د بېلګې په توګه یادولی شو. ځیني خلک د بېلابېلو سوداګریزو او شخصي موخو لپاره تر یوه ډېر ګرځنده ټېلیفونونه کاروي. د بیلا بیلو اړیکو د پلانونو له کټو څخه د استفادې لپاره ګڼ سیم کارتونه کارېدای شي. د بېلګې په توګه یو ځانګړی پلان بنایي څه ناڅه ارزانه ځایي اړیکې، لرې اړیکې، نړیوالي اړیکې یا هم رومینګ برابرې کړي.

روغتیایي اغیزی : د انسان پر روغتیا د ګرځنده ټیلیفونون د وړانګو اغیزی هغه موضوع ده چې په دې وروستیو کې پام ورته شوی او څېړل شوې ده، لامل یې دا دی چې په ټوله نړی کې له ګرځنده ټېلیفون څخه استفاده زیاته شوې ده. ګرځنده ټیلیفونونه د مایکرو وېو په محدوده کې له الکترو مقناطیسي وړانګو څخه کار اخلي چې د ځینو په اند بنایي دغه وړانګې د انسان روغتیا ته زیان ولري. په دې اړه د انسانانو او غیر انساني حیواناتو اړوندې ګڼې اپیډیمولوژیکې او تجربوي څېړنې موجودې دي. ډېری دغه څېړنې په انسان کې د ګرځنده ټېلیفون او زیانمنوونکو بیولوژیکي اغېزو تر منځ کومه اړیکه نه څرګندوي. دا څېړنې د هغو شواهدو د توازن په توګه تعبیرېږي چې ښیي د ګرځنده ټېلیفونونو له لارې انسان ته کوم زیان نه رسېږي، که څه هم یو ګڼ شمېر انفرادي څېړنې دغه ډول یوه اړیکه څرګندوي یا هم بې پایلې دي. د ډېټا د ارتباطي شبکو په څېړ نور وایرلېس ډیجیټل سیستمونه هم دې ته ورته وړانګې تولیدوي[17].

7 - **باور کارټ :** (په انګرېزي: Credit Card) یا بانکي کارت هغه ارزښتمن سند وي چې د کارت خاوند د دې جوګه کوي چې هر ځای کې وغواړي نو خپل د اړتیا سره سم نغدې پیسې له خپل بانکي ګڼون نه وباسي. همداراز د باور کارت په مرسته په انټرنټي هټیو، بازارونو، او سفري دفترونو کې بېلابېل توکي، او ټکټونه وپېري. ډیبټ کارډ ډیبټ کارډ ته بانک کارډ یا چک کارډ هم ویل کیږي، دا په حقیقت کې یو پلاستیکي کارډ ده چې بانکي ګڼون ته لاسرسي اسانه کوي ، د توکو د پیر او پلور پر مهال د نغدو پیسو پر عوض هم کاریدلی شي. کچیرې وغواړو د انټرنیټ پر مرسته توکي و پیرو نو په ځینو ځانګړو مواردو کې کارډ پورې اړوند ګڼون نمبر څخه استفاده کوو چې د کارت فزیکي موجودیت ته هم اړتیا نه وي. د ۲۰۰۰ میلادي کال له نیمایی نه را پدیخوا نوښتګرو مؤسسو دا چاره نوره هم اسانه کړې او په یوه ښار یا هیواد کې ویشل شوې کارډونه په بله ساحه یا هیواد کې هم د کاریدو وړ دي. (Enc.Wiki)

د ډیبټ کارډ په مرسته پیسې له یوه ځایه بل ځای ته بې له دې چې بیرته را وګرځي لیږلي کیږي او هم د ATM کارډ په شان له خپل ګڼون څخه د پیسو د ایستلو او اینودلو لپاره کارول کیږي. ځینو هیوادونو کې بانکونه په دې ډول معاملو یا ترانزکشنونو باندی لږ حق الزحمه وضع کوي ، په انګلستان کې تاجران دا ډول چاره مني ځکه دوي غواړی پیسی یی خوندي وی خو عادي مشتریان بیا له دې کاره معاف دي ، همدا شان ډیر خرڅونکي د کوچنیو بانکي معاملو لپاره ډیبټ کارډ نه مني ځکه د جنس ګټه د بانکي حق الزحمې په واسطه له مینځه ځي او دا کار خرڅونکي ته بی ګټې تماميږي.

---

[17] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

8 - **د خبرتيايي ټکنالوژۍ :** پېژندنه بېلا بېلو پوهانو په بېلا بېلو ټکيو کې کړې ده. خو د يو ټوليز او جامع تعريف لپاره يې څو بېلګې وړاندې کوم:

- پخوا به مو ليکونه، پيغامونه، خبرتياوې (معلومات) د جارچيانو، قاصدانو، کوترو او پوستې له لارې استول راستول. خو، نن د کمپيوټري شبکې (لکه انټرنېټ) او مخابراتي مزيو او کېبلونو له لارې ستاسې ليکونه د نړۍ په هر ګوټ کې په څو ثانيو کې بل کمپيوټر ته استول کيږي، دغه راز استونه برېښليك (برېښناليك) يا electronic mail يا په لنډيز سره Email بلل کيږي.
- پخوا به مو بل ځای له چا سره هممهالې خبرې اترې نشوې کولی. خو نن خپلې نظريې، افکار او خبرتياوې په عين وخت کې له خپل کمپيوټره په يو ډېر ليرې پراته ځای کې له بل کمپيوټر سره د انټرنېټ له لارې شريکولای شئ. داسې، چې تاسې خپلې خبرې پر خپل کمپيوټر ليکئ او مخامخ لوري يې په همغه وخت کې هلته لولي، بيا هغوی ليکي او تاسې يې دلته لولئ. دې ته برېښنبنډار (chatting) وايي.
- پخوا به مو د يوې موضوع، مثلا د افغانستان د تاريخ په اړه معلومات غوښتل، ډېر کتابونه او کتابتونونه پسې لټول؛ خو د خپلې اړتيا وړ مواد نه موندل يا به مو له ډېر کړاو وروسته تر لاسه کړل. او يا به د رخصتۍ ورځ وه، کتابتونونه به بند وو، نه مو شوای کولی خپله څېړنه او تحقيق وکړئ. خو نن کمپيوټر روښانوئ، انټرنېټ ته ورځئ او وېبځيونه لټوئ، هغه کتابتون ته ورځئ، چې له انټرنېټ سره تړلی وي او د خپلې اړتيا وړ مواد په ډېره لږه موده کې ترې لاسته راوړئ. دغه چار وېبپلټنه (web searching) يا وېبلټونه (web browsing) بولي.
- پخوا به مو اسعار بل ځای ته د چا په لاس استول، خو نن د بانکونو تر منځ پيسو راکړه ورکړه او لېږد رالېږد د کمپيوټرونو د شبکو، انټرنېټ او مخابراتي مزيو له لارې په ډېره اسانۍ کيږي. دغه عمل برېښنلېږد (electronic transfer) بلل کيږي.
- پخوا به مو خپل سوداګريز توکي پخپله او د نورو هغه به خپله راوړل. خو نن د سوداګريزو مالونو پېرل، پېرودل او لېږد رالېږد د کمپيوټرونو او انټرنېټ د اسانتياوو په مرسته کوئ. دې ته برېښنسوداګري (electronic business) وايي.
- پخوا به په جرګو، غونډو او ناستو کې د ګډون لپاره سلګونه او زرګونه کيلو متره مزل کاوه. خو نن په يوه غونډه کې د بېلابېلا بېلو ښارونو او هېوادونو وګړي له مزله پرته برخه اخلي. د کمپيوټر، کمپيوټري شبکې او ګڼوالو (digital) کامرو له لارې پېښنه له انټرنېټ سره تړل کيږي او بيا د برېښنايي سيګنلونو له لارې ټولو ګډونوالو ته ور رسيږي. دغه چار ته ويډيويي غونډه (video conferencing) وايي. خبرتيايي ټکنالوژي همدا ده.

د خبرتياوو همدغه لېږد رالېږدد خبرتيايي ټکنالوژي بلل کيږي او د کمپيوټرونو، کمپيوټري شبکو، انټرنېټ، مخابراتي مزيو (کيبلونو) او نورو اړوندو وسيلو له لارې د خبرتياوو دغې اسانې، ساده او لږ بيې استونې او ګډونې ته خبرتيايي ټکنالوژي وايي.

پورته ذکر شوي آلات د برېښنايي حکومتولی په برخه کې هغه څه دي چې د پام وړ تغيرات يې راوستلي او خلکو او دولت ته يې د خدماتو د آرايه کولو آسانتيا وړپه برخه کړې ده. خو د برېښنايي حکومتولی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کي پورته ذکر شوي آلات هم بسنه نه کوي، يعني دا آلات او لاري چاري يې آخيرنی حد نه شی بلل کيدلای، د بريښنايي حکومتولی په برخه کي نور هم ډير آلات او ابزار سته چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي په ښه توګه سره کار کوي.

پورته ذکر شويو او نورو آلاتو د هيوادونو پر حکومتوليو په پراخه توګه تاثير کړی او هغوی ته يې زياتي آسانتياوي برابري کړي دي، همدرانه همدغه آلاتو د هيوادونو په حالت او چاپيريال کي د پام وړ بدلونونه رامنځته کړي دي. ولي چي اکثره هيوادونه په زياته توګه که ووايم چي په هره برخه کي د بريښنايي حکومتولی د ابزار او وسايلو څخه استفاده کوي. پورته ذکر شويو آلاتو د انفرادي افرادو او ټولنو په باب هم زيات تاثير کړی دی او خلک يې د نوي بدلونو او نويو څيزونو د استعمال سره آشنا کړي دي، خلک اوس کولای شي چي د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه په لنډ وخت کي په ډيرو شيانو باندي په ډيري آسانی سره خبر شي، همدرانګه بريښنايي حکومتولي خلکو ته په هره برخه کي خدمات وړاندي کوي، که روغتيا، تفريح، روزنه، تعليم، زراعت، اقتصاد او نورو برخو کي ټولني او خلکو ته خدمات او اسانتياوي برابروي.

دا چي موږ د بريښنايي حکومتولی پر اسانتياوو باندي وږغيدلو چي خلکو او ټولني ته يې څومره اسانتياوي رامنځته کړي دي، خو په داسي حال کي چي کيدلای شي چي بريښنايي حکومتولي ځيني تاوانونه هم ولري چي هغه به په راتلونکو برخو کي په منظم ډول سره ولوستل شي. همدارنګه چي د بريښنايي حکومتولی ابزارو د بريښنايي حکومتولی په برخه کي کوم خدمات کړي او ترسره کوي، په دي اړه به هم بحث وشي.

د بريښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي:

موږ په مخکي درسونو کي د بريښنايي حکومتولی وسايل وويل چي بريښنايي حکومتولي په کومو لارو سره وړاندي کيږي، خو اوس به موږ په دي باندي بحث وکړو چي په سازمانونو کي بريښنايي حکومتولي لپاره بايد څه وشي، د بريښنايي حکومتولي، د اروپا کنسيل، مقالي پر اساس دولت بايد لاندي کارونه ترسره کړي، ترڅو بريښنايي حکومتولي رامنځته کړي[18].

- ✓ د ICT د استعمال په ډيموکراتيکو پروسو او عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د ډير احتياط څخه کار واخلي او بايد په قانوني ډول سره ارزيابي شي.
- ✓ ددي لپاره چي د خلکو حقوق وساتل شي، نو بايد نو ټولي هغه پروسي او کړني چي د شخصي خلکو معلومات په کي ساتي بايد په ډير دقت سره وي، او په هيڅ ډول ورڅخه ضايع نه شي. ټوله هغه څه چي په هغه سره خلک کولای شي، په برخه اخيستنه کي ګډون وکړي، بايد اماده وي ترڅو د دوی حقوق خوندي پاتی شي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولي ستراتيژاني بايد د کيفيت منظم کولو يو کټور سيستم ولري، چي هدف يې د عامه خدماتو پرمختګ او په ښه ډول سره وړاندي کول وي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولی ستراتيژاني بايد د پرمختګ لپاره په انلاين او اپلاين ډول سره د کمپاينونه ولري، ترڅو خلک د بريښنايي حکومتولی د خدماتو څخه خبر کړي.
- ✓ د باوروالي يا Authentication ميتود بايد په اعتباري ډول سره منل شوی او محفوظ وي.

---

[18] د اروپا کنسيل. بريښنايي حکومتولی .صص. ۱۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ مناسب ساختمان یا ځای باید موجود وي، ترڅو شخصي، باوري او محفوظه معلومات په ښه ډول سره په امنیت کي شي. (بریښنایي حکومتولی، د اروپا کنسیل، ۲۰۰۴، ۱۰)

د بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو پر آرایي باندي:

لکه څرنګه چي موږ په دي باندي بحث وکړی چي د بریښنایي حکومتولی په اړه باید څه ترسره شي، نو اوس دا چي ولي باید بریښنایي حکومتولي ترسره شي او همدانګه بریښنایي حکومتولی په واسطه سره د خدماتو وړاندي کول پر خدماتو پر ارایي باندي څه آغیزي لري، ځکه چي موږ ته دا معلومه شي چي موږ بریښنایي حکومتولي په لاره اچوو، نو دا زموږ د خدماتو د ارایي باندي کوم تاثیرات لري، او باید ددي لپاره موږ ته څه په لاس راځي. چي کله موږ ته دا معلومه شي ، نو بیا موږ ته بریښنایي حکومتولي نوره هم اهمیت پذیره کیږي. نو د بریښنایي حکومتولی آغیزي د خدماتو پر ارایي باندي په لاندي ډول سره د مختلفو مقالو پر اساس مطالعه کوو.

د E-government Attributes مقالي پر اساس د بریښنایي حکومتولی تاثیرات او آغیزي د خدماتو پر آرایه کولو باندي په لاندي ډول سره دي[19]،

الف: آسانه لاسرسئ خدماتو ته

د بریښنایي حومتولی په واسطه دولتونه او افرادي کولای شی چي په ډیري اسانی سره خلکو ته خدمات وړاندي کړي. چي په هغه سره به خلک هم راضي وي او هم به یې وخت نه وي ځایه سوی.

ب: دولتي کړنو کي شفافیت

د بریښنایي حکومتولی مهمه آغیزه چي پر خدماتو باندي یې لري، هغه داچي دولتي خدماتو به خلکو ته په پوره شفافیت سره وړاندي کیږي، ماسیوا د تعصب، پیژندني او واسطي څخه. ځکه چي د بریښنایي حکومتولی ابزار خلکو ته نه بلکي اسنادو ته او کار ته ګوري.

ج: معلوماتو ته آسانه لاسرئ

د بریښنایي حکومتولی د خدماتو په واسطه سره خلک کولای شي چي خپلو هر ډول معلوماتو په آسانئ سره لار پیدا کړي او ژر یې وګوري، که هغه د پوهنتون نتیجه، د انتخاباتو نتیجه، د بستونو اعلان او پایلي او یا هم داسي نور څه وي، خو د بریښنایي حکومتولی په واسطه سره په ډیر لنډ وخت کي خبریږي.

د: آرام

د بریښنایي حکومتولی خدمات خلکو ته پر وخت او په ډیره ښه توګه سره وړاندي کیږي، یعني دیته ضرورت نسته چي خلک دي کاغذان د یوه ځای څخه بل ځای ته انتقال کړي، او یا هم دي د نوبت لپاره په قطار کي ودیریږي، بلکي کولای شي، چي بیله کوم تکلیف څخه خپل کار ترسره کړي.

---

[19] E-Digital Government attributes . کایمبرلي.صص.۱۱-۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ر: د مصارفو کمښت

بریښنایي حکومتولی د ابزارو په واسطه د مصارفو کمښت رامنځته کیږي، ولي چي په یوه بیروکراتیکه ټولنه کي خلکو څخه زیات مصارف او پیسي مصرفیږي. خو بریښنایي حکومتولی دا ټول مصارف وربچتوي او کولای شي په انلاین بڼه د ده هر کار ته حل پیدا کړي.

ز: چلنجي او په زړه پوري کار

د بریښنایي حکومتولی کړني ټولي په ډیره ګټوره او خوندوره توګه سره مخته وړل کیږي، هیڅ کارمند د خدماتو د ترسره کولو په وخت کي د ناارامۍ خیال نه کوي او نه هم د خپل کار څخه په ډیره اندازه سره خسته کیږي او د خپل کار څخه خوند اخلي.(E-Digital Government attributes، کایمبرلي، ۲۰۲۱، ۱۱-۱۲).

ح: ګډ حکومت

د بریښنایي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره دي چي په خپل ترکیب کي دولت او ښاریان سره نیږدي کوي چي داسي حکومت منځته راوړي چي خلک او دولت سره یو وي، چي دا د ښه حکومتولی یو مهم فکتور دی[20].

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه

د د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په وساطه دولتونه کولای شي چي پر خلکو باندي خپل خدمات په ډیره ښه او آغیزمن توګه په اسانه ډول سره عملي کړي او یا یي هم تر خلکو پوري ورسوي، د بریښنایي حکومتولی په واسطه دولتونه کولای شي د خپلو پالیسیو او قوانینو څخه خلک په ډیري اسانۍ سره خبر کړي.

ذ: د فساد نه شتون

د د بریښنایي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره خلکو ته وړاندي کیږي چي هیڅ فساد او اخلاقي جرم په کښي کي نه وي، ولي چي په ډېر واضح ډول سره چي خلکو ته هر څه معلومیږي ، دولتونه خلکو ته خدمات وړاندي کوي او د فساد شتون په کي نفي کوي. او هغه لاري چاري فساد پکښي له منځه ځي، رامنځته کوي.

ه: حساب کتاب درلودل

د د بریښنایي حکومتولی په واسطه دولتونه خلکو ته خپلو چارو اړونده د حساب کتاب لاري اسانه کوي او خلک د دولت د پآلیسیو او کړنو څخه په اسانۍ سره خبریدلای شي. چي دولت په ډیره ښه توګه سره د خپلو کړنو په وړاندي حساب ورکوونکي کیږي.

و: پر دولت باندي زیات باور

د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کولو سره د خلکو زیات باور پر دولت سره کیږي، ولي چي موږ مخکي هم بحث پر وکړي چي د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره

---

[20] Benefits of E- governance. شیوانګي پوندیر. صص.۳-۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدونکي خدمات په شفاف ډول سره پر ته له توپيره ټولو خلکو ته په يوشان سره وړاندي کيږي، نو ځکه کله چي د دولت کړني په شفاف ډول سره خلکو ته وړاندي کيږي، نو د خلکو باور هم پر دولت باندي زياتيږي. (Benefits of E- governance، شيوانګي پوندير، ۲۰۱۷، ۳-۴).

د بریښنایي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي:

د بريښنايي حکومتولی په اوس وخت کي د حکومتونه که ووايم چي ټول خدمات په بريښنايي ډول سره د بريښنايي آلاتو په واسطه سره ترسره کوي، خو موږ به ځيني مهم ځني ولولو چي کيدلای شي، د بريښنايي حکومتولی اهميت څرګند شي، د بريښنايي حکومتولی پرمختګ ترعنوان لاندي مقالي چي د هوګو ګاليګوس په واسطه وړاندي شوي، بريښنايي حکومتولي لاندي خدمات وړاندي کوي[21]:

اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول

د بريښنايي حکومتولی په واسطه ټول دولتي چاري چي خلکو ته وړاندي کيږي، د امکان تر حده د بريښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيږي، که هغه ښآروالی، بانکي، مالياتي، او نور خدمات وي.

دويم: ښه حکومتداري

د بريښنايي حکومتولي په واسطه ښه حکومتداري، کله چي موږ په حکومتداري کي د بريښنايي حکومتولی دابزارو په واسطه خدمات ترسره کوو، نو د بريښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيدونکي خدمات ډير ساده او په ډير لږ وخت کي عامه خلکو او ښآريانو وړاندي کيږي، کله چي خلک د دولت څخه د خدماتو اړونده راضي و اوسي، نو په هيواد کي ښه حکومتداري رامنځته شوي وي.

دريم: په ډيموکراسي کي پرمختګ

بريښنايي حکومتولي په واسطه ښاريان کولای شي، چي په ډيري اسانۍ او ډير ژر وخت کي خپل نومان وټاکي، همدارنګه د دولت سره په دولتي پريکړو او پروسو کي په انلاين بڼه برخه اخيستنه وکړي، همدارنګه کولای شي، چي ددولتي نوي قوانينو او مصوبو څخه ځان ډير ژر خبر کړي. (بريښنايي حکومتولی، هوګو ګاليګاوس، ۲۰۰۲، ۵).

د E- government attributes مقالي پر اساس د بريښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيدونکي ځيني خدمات په لاندي ډول سره دي[22]:

اول: E-filling (بریښنایي ډول سره ډکول)

د بريښنايي حکومتولی پر مټ خلک کولای شي، چي خپل اسنادونه په انلاين بڼه د انټرنيټ په واسطه سره ډک کړي، ماسيوا ددي چي پورمي په هارډ شکل سره واخلي، بيا يې په قلم سره ډکي کړي، او وروسته يې اداري ته وسپاري.

---

[21] هوګو. ګاليګاوس. بريښنايي حکومتولی. صص.۵.

[22] E-Digital Government attributes ، کايمبرلي. صص.۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم: د ټولني يوځای والی

د بريښنايي حکومتولی په واسطه خلک کولای شي، چي د يو بل د حالاتو څخه په ډير ښه ښه سره ځان خبر کړي او د مرستي، مشکل او نورو حالاتو کي کمک وکړي، همدارنگه د دولت ته د ټولنو په خبراوي کي هم اسانتياوي برابروي.

دريم: د بحران مديريت

دولتونه او يا هم شخصي افرادي کولای شي، چي د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په ډير لنډ وخت کي د بحران رامنځته کيدلو څخه خبر ترلاسه کړي او د هغه د مديريت لپاره کار وکړي.

څلورم: بريښنايي رايه ورکوونه (e- voting)

د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په مټ خلک کولای شي، چي په ډيري اسانۍ سره خپل د خوښي کانديد ته بيله دي چي په کتارونو کي انتظار وکړي په انلاين ښه رايه ورکړي، چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي ډيره مهم کړنه ده.

پنځم: د مشتريانو د اړيکو د مديريت سيستم:

بريښنايي حکومتولی داسي وسايل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتريانو غوښتنو ته ځواب ووايي او ددوی د شکايت څخه ځای خبر کړي.

شپږم: اقتصادي معلومات

د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په دولتونو او تجارتونو ته په ډيري اسانۍ سره خپل د تجارت او خدماتو کيفيت، کړني، توليدات، راکړه ورکړي، او نورو اقتصادي معلومات پيدا کړي او کيدلای شي چي د خپل تجارتونو د ګټي او تاوان د سنجش او مديريت لپاره د ګټورو لارو چارو څخه استفاده وکړي.

اووم: بريښنايي قانون جوړونه(E- rulemaking)

دولتونو ته اوس ډيره اسانه ده چي په اسانۍ سره ډيموکراتيکي قوانين جوړ، د خلکو نظر واخلي او بيا خلکو ته په ښه ښه خدمات وړاندي کړي. همدارنګه دولتونه کولای شي چي په ډير لږ وخت کي خپل د وضعي قوانينو څخه افراد خبر کړي او هم کولای شي چي د بريښنايي حکومتولی وسايلو پر مټ خپل د قوانين د رعايت څخه ځان خبر کړي.

اتم: بريښنايي زده کړي(E- Learning)

ډير مهم کار چي د بريښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيري ، هغه هم د زده کړييزو خدماتو وړاندي کول دي، په ډيري اسانۍ سره اوس خلک کولای شي چي په انلاين ښه حتي که څه هم په بل هيواد کي وي، زده کړي وکړي. د بريښنايي وسايلو په واسطه سره زده کړي کول په اوسني وخت کي ډير عام شوي او خلک اوس اړ نه دي، چي د يوه ځای څخه بل ځای ته سفر وکړي. اوس خلک کولای شي، د انټرنيټ پر مټ زده کړي وکړي په خپل کور او يا هم بل د اوسيدلو په ځای کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم: د معلوماتو ګرندۍ پیداکوونه:

په بریښنايي حکومتولی کې خلک کولای شي، چې هر ډول معلومات چې شخصي حریم نه تاواني کوي او عمومي ګڼه پکښې کې وي، په ډېري اسانۍ سره ترلاسه کړي.[23]

لسم: بریښنايي پیر اوپلور(E- sale)

اوس خلک کولای شي، چې د بریښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په اسانۍ سره خپل خوښې وړ څیز په انلاین بڼه واخلي، او دي ته ضرروړت نسته چې څوک د یو شي رانیولو څخه د یوه ځای څخه بل ځای ته ولاړ شي، هر څه چې وغواړي کولای شي په انلاین بڼه یې ترلاسه کړي.

یوولسم: بریښنايي بانکداري(E- Banking)

خلک اوس کولای شي، چې د بانکونو د خدماتو څخه په انلاین بڼه کار واخلي، دیته ضرورت نسته چې څوک دي، بانک ته ولاړ شي، پیسي راوباسي او بیا خپل ضرورت وربانديي پوره کړي، ځکه چې خلک کولای شي، د ATM ماشینونو په واسطه په اتومات ډول سره په هر ځای کې خپل پیسي ترلاسه کړي او هم کولای شي، چې د یو ځای څخه بل ځای ته پیسي په اسانۍ سره په کم وخت کې واستوي ماسیوا ددي چې څوک د بانک نماینده ګۍ ته ورسي.

دوولسم:بریښنايي بیل(E-Billing)

بریښنايي بیل جمع کول چې د بریښنايي حکومتولی د مهمو کارونو څخه دي، په زیاتو هیوادونو کې ګڼه ورڅخه اخیستل کیږي او د خلکو لپاره یې ډېره اسانتیا برابره کړي ده. ځکه که چیري بیل په پخواني کاغذي سیستم سره وي نو خلک ورسره ډیر په تکلف کې وي، ځکه یو وار به بیل ترلاسه کوي، بیا به یې په اړونده بانک کې جمع کوي، خو دا کار ډیر وخت او مصارف هم کیدای شي چې ولري، خو که بریښنايي حکومتولی دا اسانتیا برابره کړي ده، چې خلک کولای شي چې خپل بیلونه په ډېري اسانۍ سره په انلاین بڼه جمع کړي، یوازي دا نه چې بیل، بلکي هره ډول د پیسو جمع په انلاین بڼه ترسره کولای سي، که هغه د بریښنا بیل، د مالیاتو بیل، د حوالي ورکول او ترلاسه کول او نوري اړونده کړني د بریښنايي حکومتولی د اسانتیا وو په وسیله سره په ډېره اسانۍ سره ترسره کوي.

یوازي دانه چې خلک د بریښنايي حکومتولی څخه پورته ذکر شوي خدمات ترلاسه کوي، بلکي نور هم زیات خدمات سته چې بریښنايي حکومتولي یې ارایه کوي، لکه بریښنايي اعلانات، بریښنايي معلومات، بریښنايي کنټرول او نور سته چې خلک ورڅخه په مختلفو کړنو استفاده کولای سي. بریښنايي حکومتولي خلکو او دولت تر منځ د متقابل عمل یو ډیر ګټور پل دی، ځکه چې خلک او دولت یو د بل سره د خدماتو په ارایه او د معلوماتو په وړاندي کولو کې سره نیږدي کوي، دولت خلکو ته زیات خدمات په ډېره ګټوره توګه په لنډ وخت کې او د خلکو د اړتیا مطابق په مؤثره توګه وړاندي کوي. چې ترزیاته حده ورڅخه ښاریان راضي دي او ګڼه ورڅخه اخلي. (E-Digital Government attributes، کایمبرلي، ۲۰۲۱، ۷-۸).

---

[23] E-Digital Government attributes ، کایمبرلي.صص. ۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او برېښنايي حکومتولي

په افغانستان کې له ۲۰۰۱م کال وروسته د نړيوالي ټولنې په مرسته د نوي نظام په رامنځه کېدو سره، د نظام جوړوني او حکومتولۍ په برخه کې هڅې پيل شوې. د همدې هڅو په لړ کې يو هم د حکومتولۍ په برخه کې له نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخيستل چې افغان دولت د نورو هيوادونو په شان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ (ICT) په برخه کې ځانګړې توجه درلوده. که څه هم د افغان حکومت له لوري دا ډول هڅې په پرېکړو کې د خلکو د ګډون، معلوماتو ته د لاسرسي د سطحې لوړولو او د عامه خدماتو په برخه کې د شته ستونزو د له منځه وړو په موخه و، خو د ټولو هڅو سره سره لا هم په دې برخه کې افغانستان يو ډېر وروسته پاتې هېواد دی.

دملګرو ملتونو سازمان له لوري د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د ترسره شوې څېړنې له مخې په ۱۰۸۲م کال کې افغانستان د

۸۹۱هېوادونو په منځ کې ۸۷۱يم ځای درلود او په سويلي اسيا کې تر ټولو ټيټ مقام لرونکی هېواد و.

د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې ترسره شوي کارونه

افغانستان د برېښنايي حکومتولۍ ډګر ته تېره لسيزه را دانګلي دي او په دې موده يې ځينې ستر کارونه کړي دي، چې دلته يې يادونه ضرور ده:

مخابراتي سکټور: په افغانستان کې د بنې حکومتولۍ ډير کارونه د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ پر غاړه دي او په دغه هېواد کې په تېرو ۱۸ کلونو کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ سکټور د پام وړ پرمختګ کړی دی. د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د معلوماتو پر اساس په افغانستان کې شاوخوا ۱۸ ميليونه خلک چې د ټول نفوس ۱۹ سلنه برخه جوړوي، مخابراتو ته لاس رسی لري .

په دې برخه کې د سيمکارت او د مکالمې بيې هم د پخوا په پرتله را ټيټې شوې دي. دغه راز د همدې سکټور په برخه کې ۱,۱ ميليارده ډالر پانګونه شوې او اوس مهال ۱۰۰ زره کسان په دغه برخه کې په کار بوخت دي.[24]

نوري فايبر(Fiber optic): نوري فايبر چې په اوسني عصر کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ په برخه کې يو مهم سيستم دی او کولای شي چې په يو ثانيه کې له لس ګيګابايټ څخه زيات شی (تصويرونه، غږيز پيغامونه)..... وليږدوي .

[24] د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د برېښنايي حکومتولۍ د رياست له آمر، ښاغلي هدايت الحق هدايت څخه ترلاسه شوي معلومات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوري فایبر یا فایبر آپټیک په افغانستان کې هم د مخابراتو او معلوماتیټکنالوی په برخه کې یوه خورا مهمه پروژه ده، چې په ۲۰۰۷م کال کې د ۷۰ میلیونو ډالرو په پانګونې سره افغان دولت د لومړي ځل لپاره پیل کړه. د افغانستان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ د معلوماتو پر اساس، په تېرو ۸۱ کلونو کې د افغانستان ۱۲ ولایتونو ته فایبر آپټیک[25] کېبل غځول شوی دی، چې افغانستان یې له پاکستان، ایران، ازبکستان، تاجکستان او ترکمنستان سره نښلولی دی.[26]

برېښنايي تذکرې: د برېښنایي حکومتولی په برخه کې د پېژندپاڼو برېښنایي کول او د دې لړۍ پیل په افغانستان کې یو بل مهم کار دی. په افغانستان کې د برېښنایي پېژندپاڼو د وېش لړۍ د سیمې د ګڼو هېوادونو په کچه نوښت بلل کېږي. که څه هم د برېښنایي پېژندپاڼو د توزیع لړۍ ډېره ورو روانه ده او تر دې دمه یوازې ۱۰ زره کسانو دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړې دي؛ خو که چېټول هېوادوال دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړي. په ډېرو برخو کې به خلکو او دولت ته اسانتیا وې رامنځته شي.

په ټاکنو کې د درغلیو مخنیوی، د ټاکنو لپاره د کارتونو د توزیع یا نوملیکنې د لګښتونو سپما، د هېواد د وګړو د دقیق شمېر معلومېدل ،نړیوال سټندرډ او له هېواده بهر د معیاري پېژندپاڼې په توګه د کارولو ګټې، په پاسپورت، د موټر چلولو جواز، د موټر ګرځولو جواز ،نکاحخط او نورو خدماتو کې آسانتیا، بهرنیو وګړو له خوا د افغانستان د تابعیت د تذکرو اخیستلو مخنیوی، د یوه کس له خوا د څو تذکرو اخیستلو او ورته نورو درغلیو او اداري فساد مخنیوی، د جنايي جرمونو کنټرول او د مجرمینو په پېژندلو کې آسانتیاوې او داسې نور ټول هغه موارد دي، چې د برېښنایي حکومتولی د بنسټ په توګه د یوه دولت لهخوا د خدماتو وړاندې کولو، مالیاتو ورکولو او راټولولو، اقتصادي ودې او پرمختیا، پالیسیو جوړولو او نورو برخو کې خورا مهم او د وخت اړتیا بلل کېږي.

د افغانستان ځانګړی ډومین (af): ډومین په انټرنیت کې د یو چا د پیژنګلوی لپاره د هغه د ویب سایټ نوم دی. د نړۍ اکثریت هېوادونه د خپل نوم د سر د حروفو څخه په انټرنیټ کې د ویب سایټونو د پتو لپاره ځانګړی وروستاړی لري. افغانستان هم یو له هغو هېوادونو څخه چې د خپل نوم تر ورستاړي لاندې ډومین لري.

پر دې ټولو سربېره په افغانستان کې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو د یو شمېر دولتي ادارو ځینې سیستمونه برېښنايي شوي دي، چې له امله يې په چارو کې آسانتیا رامنځته کړې ده:

[25] فایبر آپټیک ته نوري فایبر هم ویل کېږي. دا ډول کیبلونه د لرې سیمو او لارو لپاره د چټک انټرنېټ او اطلاعاتو رسوني په موخه کارول کېږي .د نوري https://vestanet.ir/what-is-fiber-/ فایبر په اړه نور معلومات دلته ولولئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې او خنډونه[27]

د ځانګړي هاستېنګ نه درلودل: افغانستان تر اوسه نه توانيدلی دی چې خپل هاستېنګ[28] سرور ولري. د بريښنايي حکومتولۍ يوډيره اړين وسيله هاستېنګ بلل کيږي، ځکه ټول معلومات چې په بريښنايي حکومتولۍ کې ښکته او پورته کيږي په هاستېنګ سرور کې ثبت او ذخيره کيږي. په اوس مهال کې ژوندی مثال يې د ويبسايټونو او انټرنيټي اپليکيشونونو دی چې د هيواد په دننه کې رغيږي او د نورور هيوادونو لکه پاکستان، هند، ترکيه، جرمني، امريکا او داسې نورو هيوادونو په سرورونه کې ذخيره کيږي .

د پوهاوي نه شتون: په افغانستان کې د بريښنايي حکومتولۍ په برخه کې يوه ستره ستونزه په دې اړه د خلکو نه پوهاوی دی .سره له دې چې د افغانستان ميليونونه وګړي مبايل او انټرنيټ ته لاس رسی لري؛ خو په دې برخه کې د پوهاوي نه شتون هغه څه ګڼلی شو، چې د بريښنايي حکومتولۍ سيستم يې اغيزمن کړی دی. ځکه انټرنيټ فعالول يا خلکو ته موبايل يا سيم کارت ته لاسرسی د بريښنايي حکومتولۍ په معنا نه دي، بلکې دا يوازې د خلکو په خپل منځ کې د اړيکو وسيله کيدای شي .

موږ لا هم داسې خلک، حتی لوستي ځوانان لرو چې ځيرک مبايل لري او انټرنټ هم کاروي؛ خو نه شي کولای له همدې وسيله دندې د درخواست کولو، يا بل کوم لپاره ترې کار واخلي.

د انټرنټ کمزورتيا او د بيو لوړوالی: سره له دې چې افغان حکومت وايي نوري فايبر کېبل يې ډيری ولايتونو ته وصل کړی دی؛ خو دلته لا هم د انټرنيټ کمزورتيا او د بيو لوړوالی يې يوه لويه ستونزه ده. زموږ په ګاونډي هېواد پاکستان کې د ټيټ سرعت انټرنيټ ۱ ام بي دی او لوړ يې ۱۲۰ ام بي، په افغانستان کې لوړ انټرنيټ ۱ ام بي دی او قيمت يې د مياشتې ۲۰۰۰ افغانۍ کيږي.

د ډومين د قيمت لوړوالی: که څه هم د افغانستان په خپل نوم د ډومين درلودل يوه لاسته روان‌ه ده؛ خو د بين المللی نرخونو په پرتله يې قيمت لوړ دی. د ډاټ اې ايف قيمت ۲۰ ډالره او ډاټ کام ډاټ ای ايف[29] قيمت ۱۰ ډالره دی په داسې حال کې چې د ډاټ کام[30]قيمت په نړيواله سطحه ۸۰ ډالره دی چې د خصوصي سکټور لپاره ګرانه تماميږي.

د دولتي مامورينو پوهاوی: د افغانستان په يو شمېر ادارو کې لا هم مامورين له کمپيوټر او انټرنيټ سره بلدتيا نه لري او خپلې چارې د قلم له لارې د قاغذ پر مخ ترسره کوي. په ځينې ادارو کې د بهرنيو موسسو او يا هم خپله دولت له لوري مامورينو ته کمپيوټر اخيستل شوي، خو له بده مرغه په کارونه يې نه پوهېږي او يو څنګ ته يې ايښي وي[31].

له ۲۰۰۱م کال وروسته په افغانستان کې د نوي نظام په رامنځته کېدو سره د حکومتولی نوی بنسټ کېښودل شو او له تېرو ۱۸ کلونو راهيسې د حکومتولۍ د ښه کولو په برخه کې زياتې هڅې شوې

---

[27] ضياءالاسلام. شيراني. په افغانستان کې بريښنايي حکومتولي.صص. ۶-۱۱.

[28] هاستېنګ هغه ځای دی چې حکومت، تجاران، او عام خلک خپل ويب سايټونه او د هغه ډيټا هلته ذخيره کړي .

[31] ضياءالاسلام. شيراني. په افغانستان کې بريښنايي حکومتولي. صص. ۶-۱۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي؛ خو جګړه او په افغانستان کې سیاسي بې ثباتي هغه دوه مهم فکتورونه دي، چې د په دغه هېواد کې یې د ښې حکومتولۍ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

د ښې حکومتولۍ په برخه کې افغانستان لا هم زیات کار او هلو ځلو ته اړتیا لري، تر څو خپلو خلکو ته په سمه توګه خدمات وړاندې کړي. په تېرو ۱۸ کلونو کې د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د افغان دولت هڅې د پام وړ دي؛ خو دا یوازې د یوه اوږده مزل وهلو لپاره څو ګامه بللی شو. اړتیا ده چې دا ګامونه زیات او په سمه توګه واخیستل شي.

د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې تر ټولو مهم د افغانستان لپاره د له نوې ټکنالوژۍ سره د خلکو بلدتیا او د ځانګړي هاستېنګ سرور درلودل هغه دوه فکټوره دي، چې د برېښنايي حکومتولۍ لپاره لاره خلاصوي او اجازه ورکوي چې په دې برخه کې په سمه توګه کار وشي

(ضیاءالاسلام شیراني، قاصد څېړنیز مرکز، په افغانستان کې بریښنايي حکومتولي، ۲۰۱۹، ص. ۶-۱۱).

مخابرات په افغانستان کې:

د لومړی ځل لپاره په افغانستان کې د افغان بی سیم مخابراتی شرکت د مخابراتی سیستم په اډانه کې د ګرځنده ټیلیفون خدمات د طالبانو د واکمنۍ پر مهال پیل کړل. دې شرکت د خپل کار په لومړیو کې وکړای شول چې د نړۍ تر ټولو ګران بیه ګرځنده ټلفون خدمت وړاندی کړی او په افغانستان کې د دې سکتور د واکمن په توګه یې خورا زښته پانګه تر لاسه کړه. د افغان بی سیم مخابراتی شرکت خپل سیم کارت څه د باندې ۴۰۰ ډالره پلورو. خو په ۲۰۰۶ زیږدیز کال کې د صنعت سکتور وروسته تر ټولو زیاته پانګه اچونه د مخابراتو په سکتور کې تر سره شوی وه.

تیر لمریز کال څه د باندې ۶۰۰ ملیونه ډالره د مخابراتو په برخې کې پانګه اچول شوی ده او دې سکټور په همدې کال نژدې ۵۰۰۰۰ کسانو ته د کار زمینه برابره کړی وه. همدا ډول د مخابراتو وزارت د څرګندولو له مخې دې وزارت په ۱۳۸۱ کال کې یو ملیون ډالر، په ۱۳۸۲ کال کې ۱۲ ملیون ډالره، په ۱۳۸۳ کال کې ۲۰ ملیونه ډالره، په ۱۳۸۴ کال کې ۶۷ ملیونه ډالره او د ۱۳۸۵ هجری لمریز کال تر پای پورې ۱۰۰ ملیونه ډالره عواید تر لاسه کړی دی. دا وخت په افغانستان کې د افغان بی سیم، روشن، اریبا، اتصالات، افغان تیلی کام، افغان تیلی کام، افغان پوشش، وصل تیلی کام او شاهین تیلی کام شرکتونه په مخابراتی ډګر کې په فعالیت بوخت دی. همدا ډول د مخابراتی خدمتونو د لا ښوالی او ارزانه کیدو په موخه د مخابراتو وزارت د لمریز فایبر پروژه پیل کړی ده. د دې پروژې د بشپړیدو سره، چې دری کاله وخت به ونیسی، د مخابراتی اړیکو کیفیت به پیاوړی شي او همدا ډول بیې به راټیټې شي[32].

دا وخت په افغانستان کې نژدې ۳ ملیونه وګړی د ګرځنده ټلفون خدماتو ته لاسرسی لری او نژدې نیم ملیون وګړی انټرنیټ کاروی. د مخابراتی خدمتونو وده لامل شوی ده چې نړیوال شرکتونه هم په افغانستان کې په دې برخه کې د پانګې اچونې لیوال شی. دا وخت افغان بی سیم، روشن، اریبا او اتصالات شرکتونه د ګرځنده تلفن خدمتونه وړاندی کوی، همدا ډول په دې وروستیو کې د افغان تیلی کام دولتی شرکت ته هم اجازه ورکړل شوی ده، چې د ګرځنده تلفن د خدمت تر څنګ داسې سیم کارتونه وویشی، چې د انټرنیټ د خدمتونه عرضه کړی. د مخابراتو وزرات وایی، چې د هیواد ۳۴ ولایتی مرکزونه او

---

[32]ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کي بریښنايي حکومتولي.صص. ۱۱-۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريباً ۸۰ ولسوالۍ يې د ټليفون او اينټرنيټ سره تړلې دي او تمه ښايي، چې ډېر ژر به د افغانستان ټولې څه د باندې ۳۰۰ ولسوالۍ د تلفيون او اينټرنيټ سره ونښلوي.

که څه هم د دې ولسواليو خلک شکايت لري چې د مخابراتو وزارت هرې ولسوالۍ ته شل ليکه ټليفونونه ورکړي دي، چې اکثره يې په دولتي ادارو کې کارول کيږي. سره د دې چې په افغانستان کې د مخابراتي سيستم وده د پامه غورځولې نشو، خو لا په دې برخه کې ځينې ستونزې تر سترګو کيږي چې د يوې خوا د خلکو پر اقتصاد ناوړه اغيزه کوي او له بلې خوا پر ملي اقتصاد:

الف: لوړه بيه

د دې ګرځنده ټليفونو د اړيکې نيولو بيه ډيره لوړه ده، چې شايد په سيمې کې ساری ونلري. له يو مخابراتی شرکت څخه بل مخابراتی شرکت ته د هرې دقيقې بيه ۵ او څه باندې پنځه افغانۍ ده. د هرې دقيقې مکالمې اوچت قيمت لامل کيږي، چې د خلکو پر اقتصاد منفره اغيزه وکړي، نو ښايي چې د مخابراتو وزارت د هرې دقيقې د مکالمې بيه راټيټه کړي.

ب: د ماليې اخيستل

ځيني مخابراتی شرکتونه له خپلو مشتريانو څخه هر مياشت ۵۰ افغانۍ د ماليې په ډول اخلي. د ساری په توګه روښن څه د باندې نژدې يو مليون مشتريان لري او هره مياشت يو ډالر د ماليې په توګه د خپلو مشتريانو څخه ګرځوي، چې په مياشت کې يو مليون ډالرو ته رسيږي او په دې ډول د دولت ماليه د دې پر ځای چې په خپله ورکړي د خپلو مشتريانو د حساب څخه دولت ته سپاري.

ج: ټيټ کيفيت

که څه هم دا وخت د ګرځنده ټلفون څلورو شرکتونو په عملی ډول کار پيل کړی دی. خو د دې شرکتونو د اړيکو کيفيت ډير ټيټ دی. د اتصالاتو پرته، چې دا مهال يې په رسمی توګه کار پيل کړی نه دی، دری نور مخابراتی شرکتونه د خبرو پر مهال غوڅيږي او د مشتريان د ستونزو سره مخامخ کوي. په ټوليزه توګه د دې مخابراتی شبکو اړيکې رڼې نه دي. د خلکو د ډيرو شکايتونو له امله د مخابراتو وزارت اړ شوی دی، چې د شکايتونو د اوريدو په موخه ځانګړی شميره معرفی کړی ده.

د: انحصاری پانګه اچونه

د څلورو شته ګرځنده ټلفيونو څخه څلور واړه شرکتونه په بهرنۍ پانګې په کار پيل کړی دی. دا شرکتونه يا د څو توکميزو شرکتونو پانګه او يا هم مستقيمه بهرنۍ پانګه ده. دا شرکتونه هغه پانګه چې د خلکو له جيبونو څخه راکاږی، بهرنيو بانکونو ته ليږدوی او په دې ډول هيواد د پانګې د کموالی سره مخامخ کوی. هغه څه چې دا شرکتونه د ماليې په نامه دولت ته ورکوی د دوی د عايداتو په برابر کې آن د شميرلو وړ هم نه ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ددي څېړنې څخه موږ دي پایلي ته رسېږو چي برېښنايي حکومتولی د خدماتو پر ارايي باندي مثبتي آغیزي کړي دي او خدماتو په ترسره کولو کي يې آسانتیا رامنځته کړي ده. برېښنايي حکومتولی د خدماتو د ارايي په برخه کي په مختلفو برخو کي که اقتصادي وي، که تجارتي وي، که دولتي وي ، که شخصي وي، او که نوري برخي اسانتیاوي رامنځته کړي دي. اوس خلک ماسیوا ددي چي په کتارونو کي انتظار وکړي او د نوبت ته تر ساعتونو او ورځو پوري کښیني، په ډیري چټکی سره او په ډیر لنډ وخت کي خپلي چاري مخته وړلای شي.

همدارنګه د برېښنايي حکومتولی نور ابزار لکه برېښنايي تذکیري، پاسپورټ، برېښنايي بانکداري، برېښنايي راکړه ورکړه، برېښنايي استخدام، برېښنايي وظیفي، برېښنايي زده کړي او نور خدمات په دي برخه کي د یادولو وړ دي، چي خلکو ته یې د استفاده لاري اسانه کړي دي.

د برېښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدماتو آرایه کوونه په ډیره مؤثره ډول سره ده. ځکه کله چي موږ د بیروکراسۍ بحث کوو، نو د زیاتو مصارفو او وخت ځایه کولو په اړه بحث کوو ، خو برېښنايي حکومتولي هغه څه دي چي خدمات په اسانه ډول او لږ مصرف سره په دیر کم وخت کي خلکو ته رسیږي. ددي مقالي پر اساس دولتونو لپاره د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کول چي په ګټوره توګه سره دي، د خلکو او دولت ترمنځ یي واټن راکم کړی دي، خلک د دولت هر ډول معلوماتو ته چي شخصي حریم نه وي ، رسیدلای شي او ډیر زر ځان ورڅخه خبرولای شي، چي دا د برېښنايي حکومتولی د خدماتو مهم اهمیت دي. برېښنايي حکومتولي د ابزاو په وسیله د خدماتو آرایه ډیري آغیزي لري چي د هغو څخه د خدماتو آرایه کول په اسانه توګه، په شفاف ډول سره د خدماتو وړاندي کول، د وخت سپما رامنځته کول، د مصارفو سپما رامنځته کول، د حساب او کتاب شتون د خدماتو په هکله، د خدماتو موفقیت ترلاسه کوونکو ته، د کړنو د جذابیت شتون، د ښو پایلو ترلاسه کول او داسي نوري آغیزي د یاودني وړ دي چي برېښنايي حکومتولي یي د خدماتو پر آرايي باندي لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

خلک د بریښنايي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاظت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دولتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنايي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.
خلک اوس دي ته اړ نه دي چي د يو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چي د کارغذ پرانی یا بیروکراسی مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات يي پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډيري چټکی سره د بریښنايي حکومتولی په لوري ګام اینښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنايي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیسټمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنايي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرايي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

أ. **دولت ته:** دولت ته مي دا سپارښتنه ده چي په خپلو اداري او سیاسي چارو کي د بریښنايي حکومتولی څخه استفاده وکړي.

ب. **ټولو ملکي ادرو ته:** دملکي ادارو څخه مي دا غوښتنه ده چي خلکو ته خپل خدمات د بریښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه ورسوي. تر څو خلک ورڅخه په آسانی استفاده وکړي.

ج. **راتلوونکو محصلینو ته:** د راتلونکو محصلینو څخه مي دا غوښتنه ده چي د بریښنايي حکومتولی د ابزارو څخه استفاده وکړي او په راتلونکي کي د (بریښنايي حکومتولی تاثیرات د خدماتو بر مؤثریت باندي) موضوع وڅیړي. ترڅو دوی او نور محصلین د بریښنايي حکومتولی د خدماتو د وړاندي کولو د مؤثریت څخه خبر شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

1. ایګمین. جین. (۲۰۰۷). د خدماتو وړاندي کول. VGN نړیوال. ص. ۶-۹.
2. بکاس. مایکل. (۲۰۰۱). بریښنایي حکومتولي او پرمختګ کوونکي هیوادونه. ریسرچ رپورټ. ص. ۷-۹.
3. بنارډ. ایرن. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت. (۲۰۱۴). ص. ۱۹-۲۲
4. بتنګر. سباش. (۲۰۱۴) . عامه خدماتو وړاندي کوونه. د آسیا پرمختیایي بانک. ص. ۵-۱۰.
5. پودیر. شیوانګي. (۲۰۱۷). د بریښنایي حکومتولی ګټې. نړیوال د ساینسي ټیکنالوژی جورنال. ص. ۳-۴.
6. څرګند. نورعلي. (۱۳۹۸). د سیمیزو حکومتونو اداره. عرفان کتاب پلورنځی. ص. ۵۱-۵۳.
7. روسي . ستنیا. (۲۰۱۵). د بریښنایي حکومتولی ګټې او تاوانونه. نړیوال د بازار موندني او ټیکنالوژی جورنال. ص. ۲۰-۲۸.
8. شوبا. ډاکټر ډي. د خدماتو پیژندنه. www.service.com. ص. ۹-۲، ۳۰.
9. شیراني. ضیاءالاسلام. (۲۰۱۹). په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي. قاصد څیړنیز مرکز. ص. ۵-۱۲.
10. کنسیل. اروپا د وزیرانو کمیټه. (۲۰۰۴). بریښنایي حکومتولي. د اروپا کنسیل. ص. ۱۰-۱۱.
11. کولاول. حافظ. (۰۲۰). عامه خدمات او د خدماتو وړاندي کول. ریسرچ ګیټ. ص. ۱-۲.
12. ګرونلنډ . ایک. (۲۰۰۴). د بریښنایي حکومتولی پیژندنه. ریسرچ ګیټ. ص. ۷-۲.
13. ناز. رافیه. (۲۰۰۹). بریښنایي حکومتولي د پرمختللي خدماتو د وړاندي کولو لپاره. ساینسي څیړني. ص. ۵-۸.
14. واسب. شاکر. (۲۰۱۹). په افغانستان کي د بریښنایي حکومتولی حالت. ریسرچ ګیټ. ص. ۲۰۶.
15. هوران. توماس. (۲۰۰۴). د حکومتداری د تاریخچې پیژندنه. د معلوماتي سیستم کمیسیون. ص. ۵-۱.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library